

MIKROEKONOMSKI UZROCI KRIZE HRVATSKOG GOSPODARSTVA

Poljak, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:899926>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

**MIKROEKONOMSKI UZROCI KRIZE HRVATSKOG
GOSPODARSTVA**

Mentor:

Prof.dr.sc. Ivan Pavić

Student:

Andrea Poljak

Split, rujan 2019.

SADRŽAJ:

1.UVOD	4
1.1.Problem istraživanja	4
1.2.Predmet istraživanja	6
1.3. Istraživačke hipoteze	7
1.4. Ciljevi rada	7
1.5. Metode istraživanja	8
1.6. Doprinos istraživanja	9
1.7. Struktura diplomskog rada	9
2. SUVREMENA EKONOMSKA KRIZA U SVIJETU	11
2.1. Pojam krize	11
2.2.Uzrok nastanka globalne ekonomske krize.....	12
2.3.Razvoj svjetske globalne krize.....	14
2.4. Posljedice krize	18
3. HRVATSKA GOSPODARSKA KRIZA	21
3.1. Nastanak krize hrvatskog gospodarstva.....	21
3.2.Analiza hrvatskog gospodarstva u uvjetima krize	23
3.2.1 Bruto domaći proizvod	25
3.2.2 Vanjski dug.....	26
3.2.3.Industrijska proizvodnja	28
4.MIKROEKONOMSKI UZROCI KRIZE	31
4.1. Poslovanje hrvatskih poduzeća u gospodarskoj krizi	31
4.2. Mikroekonomski čimbenici krize hrvatskog gospodarstva	37
4.2.1. Veličina hrvatskog tržišta	37
4.2.3. Konkurentnost hrvatskih proizvoda na inozemnom tržištu	40
4.2.4. Istraživanje i razvoj	42
4.3.4. Obrazovna struktura	45
5. ZAKLJUČAK.....	47
LITERATURA	49
POPIS TABLICA	53
POPIS GRAFOVA.....	53

POPIS SLIKA.....	53
SAŽETAK.....	54
SUMMARY.....	55

1.UVOD

1.1.Problem istraživanja

Tijekom godina globalna ekonomija je pretrpjela mnogo kriznih razdoblja te se pokazalo kako dotadašnji koncepti poslovanja nisu održivi, stoga je potrebno pronaći i uvrstiti nove načine poslovanja i vrednovanja resursa za ostvarivanje pozitivnih ishoda. Svjetska ekonomija ima svoje uspone i padove kroz povijest, tj. kreće se ciklički gdje je u jednom trenutku na vrhuncu, a u drugom na dnu odnosno u krizi.

U zadnjem stoljeću, dobu, krize primarno imaju ekonomski karakter. Sljedeći podatak svjedoči o učestalosti pojave kriza: u razdoblju od 1970. – 2007. Svijet su pogodile 124 bankarske krize, 208 tečajnih kriza (prilikom kojih je nominalna deprecijacija valute bila najmanje 30%) te 63 dužničke krize¹. Ekonomska kriza se definira kao negativne stope gospodarskog rasta i smanjenje zaposlenosti, odnosno povećanje nezaposlenosti. Najvažniji zadatak je održavanje i povećanje domaće proizvodnje i zaposlenosti.

U ovom radu istražiti će se vremenska podudarnost ekonomske krize započete u Sjedinjenim Američkim Državama i hrvatske gospodarske krize. Ekonomska kriza koja se proširila na ostatak svijeta; stekla je naziv „Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća“². Nakon financijskog sloma u SAD-u od 2007. do 2009., svijet je prošao kroz globalnu recesiju te bankarsku i dužničku krizu naposljetku, kriza je zahvatila i eurozonu uzrokujući smanjenje stopa rasta s velikim socijalnim posljedicama.

Ekonomska kriza je pogodila razvijenija gospodarstva svijeta, ali puno veće negativne posljedice doživljavaju zemlje u razvoju. Razlog tomu je ovisnost gospodarstva zemalja u razvoju o jačim i razvijenijim zemljama.

Krajem 2008. svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj, početno zaustavljanjem gospodarskog rasta, smanjenjem proizvodnje i potrošnje, te naposljetku padom BDP-a 5,8%³. Naime, iako je stigla s malim zakašnjenjem, kriza je imala velike posljedice na hrvatsko

¹ IMF: System Banking Crises : A New Data Base, Washington D.C., November 2008.

² Felton, A., Reinhar, C.(ur.): Prva globalna financijska kriza 21. Stoljeća, Zagreb, Novum, 2008.

³ Young, B, (2014.): Financial Crises: Causes, policy, responses, future challenges, European Comission, str. 11

gospodarstvo. Mnoge male i velike tvrtke su propale, došlo je do rasta stope nezaposlenosti i pada stope BDP-a.⁴

Problem istraživanja kojim se bavi ovaj rad je posljednja gospodarska kriza koja je pogodila svijet pa tako i Hrvatsku, pokušavaju se dati odgovori na pitanja u kojoj mjeri kriza utječe na kretanja gospodarstva u Hrvatskoj, **u kojoj su mikroekonomski čimbenici generirali krizu.**

Pod mikroekonomskim čimbenicima razmatramo veličinu hrvatskog tržišta. Postavlja se pitanje je li veličina hrvatskog tržišta dostatna da se minimiziraju troškovi i posluje efikasno. Svjesni činjenice da je hrvatsko tržište nedovoljno da bi obujam proizvodnje minimizirao troškove te maksimizirao profit, potrebno se orijentirati na izvoz. U razdoblju krize hrvatskog gospodarstva pa tako i svjetske gospodarske krize smanjuje se inozemna potražnja. Osim smanjenja inozemne potražnje kao uzrok smanjene potražnje za domaćim proizvodima uzrok nalazimo u nedovoljnom ulaganju u istraživanje i razvoj proizvoda. Hrvatski proizvodi su zastarjeli i nekonkurentni na inozemnom tržištu. Ovaj problem možemo povezati i sa neusklađenosti znanja i vještina radne snage s ponudom na tržištu rada. Kvalitetno obrazovanje kao osnova za veću razinu inovacija. Znanje, kao kapital budućnosti inducira veću važnost inovacija i obrazovanja kao ključnih komponenti u rastu i razvoju domaćeg gospodarstva. Uspješna izvozno orijentirana ekonomija bazira se na inovativnosti, što zahtijeva uspostavu mehanizma poticanja inovacijske aktivnosti, ali i uspostavu kvalitetnog obrazovnog sustava. To imponira usmjeravanje više sredstava u granu obrazovanja, poboljšanje obrazovne strukture, modernizaciju metoda obrazovnog sustava te nadzor ostvarenih rezultata.

Imajući uvidu da je posljednja ekonomska kriza tek jednim dijelom utjecala na domaće gospodarsko tržište, dok je drugim dijelom tu i utjecaj domaće ekonomske politike.

Analizirat će se postojeći problemi i njihovi uzroci proizašli iz tranzicije, ratnih razaranja, privatizacije, skupa zaduživanja na domaćem tržištu, padu izvozne potražnje. Kao jednom od uzroka neupitno je postojanje neiskorištenih potencijala hrvatske industrije, nepostojanje izdefinirane razvojne strategije i industrijske politike. Zabrinjavajuća je tendencija deindustrijalizacije, koja će pogodovati daljnjem porastu uvoza. Položaj hrvatske industrije u globalnome vrijednosnom lancu prevladava na proizvodnim aktivnostima niske razine dodane

⁴ Najveći pad BDP-a dogodio se 2009. godine kada je realni BDP pao za 8,6% , stopa rasta BDP-a danas još uvijek nije na razini prije nastupa krize. Stopa nezaposlenosti porasla je za preko 5%, s 12% u 2008. godini na 17,5% u 2016. godini.

vrijednosti. Ključni razlozi za tako „lošu“ poziciju su: niska razina opremljenosti rada kapitalom, niska razina udjela visokoobrazovane radne snage u ukupnom broju zaposlenika, izrazito niska ulaganja u inovacije i razvoj novih proizvoda i usluga (Industrijska strategija Republike Hrvatske 2014.-2020., Ministarstvo gospodarstva., str.324).

Kako je tekao oporavak Hrvatske je li kaskao za zemljama u regiji? Primarno zbog prvotnog negiranja mogućeg utjecaja svjetske ekonomske krize na domaće gospodarstvo.

Posljedice posljednje krize mogu se očitati mnogim parametrima, kriza je dovela do pada potražnje što je rezultiralo padom proizvodnje koja je vodila do viška radne snage, otpuštanja, realnog pada BDP-a. Koje su to mjere koje se trebaju poduzeti koje čimbenike treba promatrati?

1.2.Predmet istraživanja

Predmet istraživanja koji se obrađuje u ovom radu je posljednja ekonomska kriza u 21. stoljeću, pomoću koje se nastoji objasniti i dati odgovore na pitanja u kojoj mjeri je pogodila kretanja gospodarstava u svijetu i Hrvatskoj. Utjecaj mikroekonomskih pokazatelja obujma proizvodnje, samog proizvoda, tehnoloških dostignuća, ulaganja u istraživanje i razvoj, veličine tržišta.

Krize označavaju razdoblje u kojem dolazi do smetnji u funkcioniranju financijskog sustava, dolazi do pada vrijednosti imovine i nesolventnosti tvrtki iz svih sektora nacionalne i globalne privrede. Posljedice krize gospodarstva su velike, zahtijevaju mnoge napore, mjere, standarde i procedure da se nađe rješenje izlaska iz krize. Kronološki gledano Hrvatska je jedna od europski zemalja koja je relativno kasno uvidjela da će svjetska ekonomska kriza zahvatiti i njeno gospodarstvo. Koji su uzroci nastanka krize, što je pogodovalo razvoju, jesu to sinergijski učinci svega onog što se događalo u zemlji posljedna dva desetljeća i u svijetu zadnje desetljeće? U ovo nastojat će se dati odgovor na ta pitanja. Predmet istraživanja će posebno biti usmjeren prema mikroekonomskom aspektu krize.

1.3. Istraživačke hipoteze

U skladu s problemom i predmetom ovog istraživanja postavljaju se sljedeće hipoteze:

H1: Postoje podudarnosti i razlike posljednje gospodarske krize i krize hrvatskog gospodarstva

Kod ispitivanja ove temeljne hipoteze, potrebno je utvrditi je li svjetska kriza utječe na hrvatsko nacionalno gospodarstvo, jesu li uzroci pronađeni samo u tome ili sežu dublje u povijest Republike Hrvatske.

U kojoj je mjeri posljednja gospodarska kriza utjecala na promjene i krizu u hrvatskom gospodarstvu.

H2: Kriza hrvatskog gospodarstva dijelom je makroekonomskog karaktera, a dijelom mikroekonomskog karaktera od kojih su istaknuti mikroekonomski čimbenici: veličina tržišta, konkurentnost hrvatskog proizvoda na inozemnom tržištu, ulaganje u istraživanje i razvoj te obrazovna struktura.

Što je generiralo krizu u Republici Hrvatskoj? Odgovor na ovo pitanje dat ćemo ovom hipotezom razmatrajući mikroekonomske pokazatelje: veličinu hrvatskog tržišta, obrazovnu strukturu, ulaganja u istraživanje i razvoj proizvoda, konkurentnost hrvatskih proizvoda na inozemnom tržištu. Od makroekonomskih pokazatelja: BDP, vanjski dug, industrijska proizvodnja.

1.4. Ciljevi rada

Nakon definiranja problema i predmeta istraživanja te postavljanja hipoteza prikupljaju se teorijska i praktična saznanja.

Jedan od glavnih ciljeva ovoga istraživanja je uvidjeti uzroke i posljedice koje je globalna kriza ostavila na Hrvatsku. Detaljno upoznavanje sa krizom i mikroekonomskim aspektima krize gospodarstva u Republici Hrvatskoj.

Glavne ciljeve rada možemo razvrstati u nekoliko kategorija:

Što je kriza?

Koja je najveća ekonomska kriza i kako je nastala?

Koji su uzroci i posljedice posljednje ekonomske krize na cijeli svijet?

Uzroci, razvoj i posljedice krize u Republici Hrvatskoj

Kako su mikroekonomski pokazatelji utjecali na hrvatsku gospodarsku krizu?

U cilju realizacije navedenih ciljeva primijeniti će se adekvatne metode istraživanja.

1.5. Metode istraživanja

Za izradu ovog rada koristiti će se različite metode i načini istraživanja kako u njegovom teoretskom tako i u empirijskom dijelu kako bi se postigli cilj i svrha istraživanja te prikupile sve relevantne informacije. Kako bi se što detaljnije obradila tema diplomskog rada koristit će se znanstvene metode.

Osnovne metode koje će se koristiti prilikom istraživanja su:

- Metoda analize – metoda kojom se kompleksne pojave, zaključci i sudovi raščlanjuju na jednostavnije sastavnice u svrhu boljeg razumijevanja istih
- Metoda sinteze – metoda kojom se povezuju različiti zaključci, sudovi i pojave u smislene složene cjeline
- Metoda deskripcije – metoda kojom se opisuju ili očitavaju procesi, pojave i predmeti u okolini
- Metoda kompilacije – postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstvenog rada
- Metoda indukcije – metoda pomoću koje se analizom pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu.⁵

⁵ Zelenika, R., (2000): Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, Ekonomski fakultet Rijeka

Korištenjem ovih metoda dobiveni podatci koristit će u svrhu izražavanja stavova diplomskoga rada. Koristiti će se i stručne, znanstvene literature iz ekonomije, različiti članci, statističke publikacije.

1.6. Doprinos istraživanja

Temeljni doprinos istraživanja očituje se u empirijskoj provjeri postavljenih hipoteza uz pomoć kojih se nastoji utvrditi povezanost nastanka krize gospodarstva u Republici Hrvatskoj sa suvremenom ekonomskom krizom 21. Stoljeća. Na temelju prikupljenih podataka formirat će se odgovori na istraživačka pitanja kako bi se donio zaključak. Analizirati će se makroekonomski i mikroekonomski pokazatelji tj. kretanje tih čimbenika prije, za vrijeme krize i nakon krize. Posebni osvrt je na mikroekonomskim čimbenicima, ukazati će se na važnost praćenja i implementacije mikroekonomskog aspekta. Kako unaprijediti proizvod, obujam proizvodnje, istraživanje, razvoj i tehnološki napredak u uvjetima krize.

1.7. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad će se sastojati od pet tematskih jedinica:

U prvom dijelu, **UVODU**, definiran je problem i predmet istraživanja, hipoteze, svrha i ciljevi istraživanja, znanstvene metode i struktura rada.

Druga tematska jedinica s naslovom, **SUVREMENA EKONOMSKA KRIZA U SVIJETU**, posvetit će se uzroku krize, posljedicama za nacionalna gospodarstva. Kako se kriza prelila u europske zemlje, te u konačnici koja su rješenja za izlazak iz krize.

Treća tematska cjelina obuhvatit će problematiku preljevanja krize u Republiku Hrvatsku. Naslov treće cjeline je **HRVATSKA GOSPODARSKA KRIZA**. Objašnjava utjecaj krize, analiziran pomoću makroekonomskih pokazatelja.

U četvrtoj tematskoj jedinici s naslovom **MIKROEKONOMSKI UZROCI KRIZE**, promatra mikroekonomske čimbenike krize gospodarstva u Hrvatskoj. Kroz obujam

proizvodnje, proizvod, tehnološka dostignuća, istraživanju i razvoju proizvoda, kvalitetu, cijenu i veličinu tržišta.

Zadnji dio ili peta tematska jedinica s naslovom **ZAKLJUČAK** predstavlja sintezu cijelog istraživanja diplomskog rada. Na kraju diplomskog rada navedena je korištena literatura, te popis grafikona, tablica i slika.

2. SUVREMENA EKONOMSKA KRIZA U SVIJETU

U ovom poglavlju obrađuju se uzroci nastanka krize na američkom tržištu te njihova evolucija u krizu globalnih razmjera. Prijelaz od krize drugorazrednih hipotekarnih kredita do globalne dogodio se u vrlo kratkom vremenu,

2.1. Pojam krize

Grčka riječ *krisis* (κρίσις) -*krísi*, *krísis* označava izbor, odluku, preokret, opasnost, razlučivanje, odlučivanje. Sama riječ odnosi se na davanje mišljenja, prosudbe, procjene ili odluke. Obilježava neku ključnu ili odlučnu točku ili situaciju, kritični trenutak, prijelomni trenutak, prekretnicu. Tom se riječju prepoznaje nestabilna situacija u društvenim, političkim ili ekonomskim poslovima. Ima blisko značenje s raskrižjem, nekim kritičnim trenutkom kad je potrebno sagledati pretpostavke, hipoteze, predviđanja i inventivno ocijeniti kriznu situaciju. Ekonomska kriza je zastoj i pad gospodarske djelatnosti s teškim posljedicama za razinu proizvodnje, dohotka i zaposlenosti. Uzroci gospodarskih kriza mogu biti različiti (politički, financijski, prekidi trgovinskih tokova i sl.), ali pravilnost i učestalost njihova pojavljivanja navodi da u gospodarskom ustroju postoje čimbenici koji do toga redovito dovode.⁶ Nakon krize slijedi dulje razdoblje *depresije* koja može, ako predugo potraje, prijeći u *stagnaciju*. Uvjeti poslovanja u depresiji nepovoljni su i obeshrabrujući, jer su cijene niske, često ispod razine troškova, a kamatna je stopa na novčane kredite visoka. Zato na gospodarski oporavak treba često čekati i nekoliko godina. Za suzbijanje gospodarskih kriza i ciklusa, države vode *anticikličnu politiku* kojom nastoje s pomoću određenih mjera održavati stabilnom ekonomsku dinamiku. Teorijsku osnovu takvoj politici dalo je kejnzijanstvo, koje je i nastalo u naporu prevladavanja velike krize 1930-ih. Danas se te politike primjenjuju u manjoj mjeri, s obzirom na to da je u globaliziranom gospodarstvu sve teže kontrolirati njihove efekte.

Kriza u ekonomiji se posebno interpretira, ona označava procese stagnacije, rastuće inflacije, zastoj kapitala, pad proizvodnje. Financijske krize definiraju se kao poremećaji na financijskom tržištu, propast financijskih i nefinancijskih institucija, što uzrokuje smanjenje

⁶ Ekonomski leksikon, Adolf Dragičević, 199:344

ekonomske aktivnosti. U financijskom sustavu postoji poremećaj koji uzrokuje naglo povećanje problema na financijskim tržištima da ona postaju nesposobna učinkovito prenijeti sredstva od onih koji štede do onih s najboljim mogućnostima produktivnog ulaganja⁷. Financijske krize označavaju veće smetnje u sustavu financija, koje prati pad vrijednosti imovine te nesolventnost mnogih tvrtki iz financijskog sektora ili drugih privrednih grana i obilježavaju negativni utjecaj na gospodarske aktivnosti u jednoj ili više zemalja. U osnovi se razlikuje bankarske krize, monetarne krize ili krize financijskoga sustava, u kojima pojedina država ili pojedine zemlje ne mogu podmirivati inozemni dug. Financijska kriza je poremećaj na financijskom tržištu kojega karakterizira oštar pad cijena imovine i neuspjesi mnogih financijskih i nefinancijskih tvrtki. Financijske se krize javljaju kad u financijskom sustavu postoji poremećaj koji uzrokuje tako naglo povećanje problema negativne selekcije i moralnog hazarda na financijskim tržištima da ona postaju nesposobna učinkovito prenijeti sredstva. Kao rezultat ove nesposobnosti financijskog sustava za učinkovito funkcioniranje, ekonomska se aktivnost naglo smanjuje⁸.

2.2.Uzrok nastanka globalne ekonomske krize

Nestabilnost financijskog sustava ne može se izbjeći. Svjetska ekonomija ima svoje uspone i padove kroz povijest, jer funkcionira ciklički u jednom momentu je na vrhuncu, a u drugom na dnu. Razlog za to je ponašanje sudionika na tržištu, koji u određenom trenutku ekonomskog stanja kad je ekonomija stabilna i doživljava rast preuzimaju veći stupanj rizika kod ulaganju kapitala., da bi postigli sto veću zaradu.

Ekonomska kriza začeta u Sjedinjenim Američkim Državama proširila se na ostatak svijeta; stekla je čak i naziv „Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća“⁹. Kao što to biva nakon svake krize, dolazi do odbacivanja i negiranja starih teorija i doktrina, na čije mjesto stupaju nove. Nakon skoro pola stoljeća dominacije intervencionističkih ideologija; rješenja za krizu koja je obilježila sredinu 70-tih godina prošlog stoljeća, napravila su put ponovnoj afirmaciji liberalističkih misli. Upravo je zbog toga prve korijene krize potrebno je potražiti u nizu tih neoliberalnih reformi koje su se odvijale u razvijenim zapadnim zemljama počevši od 80-tih godina prošlog stoljeća. Temeljna načela neoliberalnih reformi su u učenju klasične liberalne

⁷ Mishkin, S.,F.; Eakins, G.,S.: Financijska tržišta i institucije, Mate, 2005. g., Zagreb, str. 390

⁸ Renić, K.: Financijska kriza i njeni odjeci u Hrvatskoj, Diplomski rad, Split, Ekonomski fakultet, 2011

⁹ Felton A., Reinhart C. (ur.): Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća, Zagreb, Novum, 2008.

škole čija je temeljna pretpostavka da se tržište mora pustiti da djeluje neometano, bez postavljenih, ograničenja i regulacija tj. po „nevidljivoj ruci“ Adama Smitha.

Iako su spomenuta načela formulirana kao odgovor na dužničku krizu koja je tresla Latinsku Ameriku, ona su tijekom vremena postala svojevrsna globalno prihvaćena dogma. Upravo su se ta načela provlačila kroz niz reformi tijekom dva desetljeća: liberalizacija, deregulacija, privatizacija, porezne reforme, navedene su mjere morale osigurati gospodarski rast. Njihov je temeljni problem što su bazirane na pojednostavljenom modelu tržišne ekonomije te se postavlja pitanje može li ekonomska politika utemeljena isključivo na „nevidljivoj ruci“ Adama Smitha biti podobna za kompleksne financijske operacije i manipulacije koje su prisutne u današnjem kapitalizmu?

Protivnici takve škole i oni koji su smatrali da tržište ne može samo sebe regulirati i alocirati resurse na pravilan način, nagovještavali su nadolazeću krizu i ukazivali na potrebu reforme smatrani su pesimistima. Najpesimističniji i najveći među skeptičarima neoliberalnih reformi, čiji je rad danas sve češća tema rasprava, je Hyman Minski. Tvrdio je kako je nestabilnost urođena i neizbježna mana kapitalizma. Postavio je tezu na način: da tijekom prosperitetnih vremena investitori imaju tendenciju preuzimati sve veći rizik, sve dok ga ne nagomilaju previše, tada nastupa trenutak kada više nema sigurnog povratka: profit koji se ostvaruje od investicije više nije dovoljan za pokriće ogromnog duga koji ih tereti. Naglašavao je kako će to „*vjerojatno dovesti do kolapsa vrijednosti imovine*“¹⁰. On je predvidio kako će se nadolazeća kriza razvijati u pet etapa: rentabilna inovacija, *boom*, euforija, izvlačenje dobiti te na kraju panika, koja se popularno počela nazivati i „*trenutak Minsky*“¹¹. Upravo se navedene etape mogu upotrijebiti za opis razvoja Prve globalne financijske krize 21. stoljeća.

Nobelovac Joseph Stiglitz ukazivao je na moguće veoma štetne posljedice neoliberalne ideologije u modernom kapitalizmu: produbljivanje društvene polarizacije između država ali i samih građana, ugrožavanje ravnoteže eko-sustava te stvaranje nestabilnosti međunarodnog financijskog sustava¹². Ukidanjem restrikcija i nedovoljnim kontroliranjem tržišta, nekontroliran priljev inozemnog kapitala stvorili su pogodno tlo za razvoj špekulativnog kapitala, poduzimanje većih rizika. Ukidanjem ranije navedenih i njima sličnih restrikcija bitno je povećan opseg aktivnosti koji je stajao na raspolaganju bankama.

¹⁰ Wall Street Journal: In Time of Tumult, Obscure Economist Gains Currency; 18.08.2007. (dostupno na: <http://online.wsj.com/article/SB118736585456901047.html>)

¹¹ Attali Jacques: Kriza, a poslije?, Zagreb, Meandar, 2009.; str.38.

¹² Op.c. Stiglitz J. 2006.; str.8., str.17., str.222.

2.3. Razvoj svjetske globalne krize

Cijene nekretnina na američkom tržištu dosegle su vrhunac u srpnju 2006., nakon čega je slijedio ozbiljan pad, koji je uzrokovao slom tržišta drugorazrednih hipoteka u kolovozu 2007. godine. Mjehurić koji je puknuo 2007. godine pokrenuo je svjetsku financijsku krizu. Zajmoprimci većinom nisu ni bili svjesni rizika mogućega povećanja kamatnih stopa. Kako dužnici nisu mogli podmirivati obveze preuzete kreditima zbog rasta kamatnih stopa, preprodajom kredita bankama širom svijeta kriza je poprimila globalne financijske razmjere. Insolventnost mnogih zajmoprimaca i pad cijena nekretnina, drastično su smanjile potražnju za vrijednosnim papirima koji su sadržavali drugorazredne hipotekarne kredite. Investitori su u toj situaciji bili prisiljeni prodavati ih uz gubitak, što je dodatno snižavalo njihovu vrijednost. Investicijski fondovi i kreditne institucije pozajmljivali novac kako bi ulagali u dužničke vrijednosne papire. Disperzijom rizika postiže se premještanje tog rizika iz jednog segmenta tržišta u drugi, no rizik se jednostavno ne može eliminirati. Ipak, banke i druge financijske institucije našle su način kako da visoki rizik jednostavno „prebace“ na druge, koji često nisu bili ni svjesni u što se upuštaju, a to je sekuritizacija.

Uzrok krize idnetificirali smo u prethodnom dijelu deregulacija tržišta dovela je do rizičnijeg ponašanja financijskih institucija što je uzrokovalo nagli pad cijena nekretnina u SAD-u, koje su prije toga dugo rasle potpomognute relativno lakim načinom uzimanja kredita uz početno niske kamatne stope, ali s mogućnošću promjena. Početkom 2008. problemi koji su nastali na tržištu nekretnina i s time povezanim drugorazrednim kreditima proširili su se na ostatak gospodarstva SAD-a.

Kao odgovor na recesiju u koja je kucala na vrata SAD-u, Alan Greenspan¹³ koji je tada bio na čelu Fed-a, odlučio je provesti ekspanzivnu mjeru monetarne politike niskih kamatnih stopa. Stopa je snižavana u nekoliko navrata: prvo sa 6.5% na 3.5%; pa na 3%; sve dok u lipnju 2003. nije spuštена na 1%, što je predstavljalo najnižu razinu u posljednjih pedeset godina¹⁴. Cilj poteza bio je potaknuti gospodarsku aktivnost, posebice smanjiti rastućeg broja nezaposlenih i prijetuću deflaciju. Mnogi Amerikanci su u subprime kreditima prepoznali svoju šansu za stjecanje vlastitog doma, koji im se do tada činio nedostižnim. Njihovom je

¹³ Časopis „Time“ je napravio listu 25 osoba najodgovornijih za današnju krizu. Alanu Greenspanu dodijelio je treće mjesto. (lista je dostupna na: <http://www.time.com/time/specials/packages/completelist/0,29569,1877351,00.html>)

¹⁴ Belkaid A.: Pluća i slaba karika svjetske ekonomije, Le Monde Diplomatique 5/2008, 13; str. 7

motivom pogodio i faktor ubrzanog rasta cijena nekretnina. Uskladu s tim, investitori i špekulanti, nezadovoljni niskim profitom kojeg su pružale tradicionalne metode investiranja, prvenstveno zbog niskih kamatnih stopa, kapital su počeli preusmjeravati prema rentabilnijim, ali i rizičnijim područjima. Politika jeftinog novca bila je kamen temeljac za moralni hazard. Prema Rogoff i Obstfeld (2009.)¹⁵ nije bilo riječ samo o pretjeranoj likvidnosti na američkom tržištu, već je pretjerana likvidnost karakterizirala većinu zemalja¹⁶.

Niske kamatne stope privukle su građane upitnog boniteta koji se u običnim uvjetima nisu mogli kvalificirati za dobivanje kredita. Početkom 90-ih drugorazredni krediti¹⁷ (eng. subprime mortgages) su na američkom tržištu doživjeli ekspanziju¹⁸, koja je dosegla svoj vrhunac snižavanjem kamatne stope od strane Fed-a. Riječ je o novom segmentu kreditnog tržišta, koji označava kredite koji su odobreni zajmoprimcima s niskim kreditnim rejtingom. Prema Pravilniku Ministarstva financija SAD-a¹⁹, drugorazredni zajmoprimac ima loši kreditni rejting i lošu kreditnu prošlost. Često su kreditne institucije, koje su u toj situaciji vidjele samo profit, a ne i rizik; stvarale kreditne pakete s određenim beneficijama tijekom prvih godina otplaćivanja kredita, kako bi privukle što veći broj zajmoprimaca, većina kojih nije ni najmanje upoznata s financijskim svijetom. Zbog brzog rasta cijena nekretnina, činilo se da nema rizika, jer se u slučaju insolventnosti zajmoprimca očekivalo pokriće duga iz vrijednosti kolaterala. Između 2003.-2005. rast cijena nekretnina bio je viši od porasta primanja te kategorije stanovništva. Došlo je ubrzanog rasta i razvoja stambenog sektora, no nova je ponuda nadmašila granicu dugoročne potražnje za nekretninama. U srpnju 2006. cijena nekretnina dosegla je svoj vrhunac, a ubrzo potom došlo je do nagloga pada njihove vrijednosti kredita²⁰. Tomu u prilog govori i podatak da je 18 milijuna kućanstva bilo

¹⁵ Obstfeld M. i Rogoff K.: *Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes*, Berkley, 2009.; str. 28.

¹⁶ Krizi je pogodovala i činjenica da je većina svjetskih središnjih banaka provodilo ekspanzivnu monetarnu politiku: tako je npr. japanska banka održavala ciljanu kamatnu stopu na 0.10%. (Izvor: Zandy Mark: *Financijski šok*, Zagreb, Mate, 2010.; str.91.)

¹⁷ Ipak, ekspanzija hipotekarnih kredita početkom 90-ih bila je „tradicionalnog“ tipa, odnosno nije bila okarakterizirana pretjerano visokim rizikom. (Izvor: Joint Center for Housing Studies of Harvard University: *The State of the Nation's Housing 2008.*, Cambridge, 2008., str. 4)

¹⁸ Više je faktora koji su utjecali na rast drugorazrednih kredita. Primarni je sigurno da su postali legalni (The Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act of 1980 te The Alternative Mortgage Transaction Parity Act of 1982) . Njihovom rastu u prilog je išao i Tax Reform Act iz 1986. u kojem se uspostavlja zabrana odbitka kamata na potrošačkim kreditima, dok se ona kod kredita na osnovi vlasničkog udjela u nekretnini i dalje smatrala poreznim odbitkom.

¹⁹ US Department of Treasury, Office of the Controller of the Currency: *Expanded Guidance for Subprime Lending Programs*, Washington D.C., 2001.; str. 3.

²⁰ Op.c. Attali J. 2009. str. 61.

opterećeno ratom kredita koja je iznosila barem polovicu od ukupnog prihoda kućanstva²¹. Insolventnost mnogih zajmoprimaca i pad cijena nekretnina drastično je smanjila potražnju za vrijednosnim papirima koji su sadržavali drugorazredne hipotekarne kredite. Započela je sumnjičavost u te „čudnovate i čudotvorne“ financijske alate. Investitori su u toj situaciji bili prisiljeni prodavati ih uz gubitak, što je dodatno snižavalo njihovu vrijednost. Problem postaje još kompleksniji ako se uzme u obzir da su i investicijski fondovi i kreditne institucije pozajmljivali novac kako bi ulagali u dužničke vrijednosne papire. Moglo bi se postaviti pitanje zašto su investitori i štediše diljem svijeta investirali u tako rizičnu sferu? Kaže da se da novac pokreće svijet, a želja za uspjehom (visok profit u kratko vrijeme) dovodi do zanemarivanja rizika. Ipak, banke i druge financijske institucije kako bi se izvukle iz rizika koji su preuzele na sebe snašle su način kako da visoki rizik jednostavno stave u paket i „prebace“ na druge, koji često nisu bili ni svjesni u što se upuštaju, a to je sekuritizacija.

Sekuritizacija predstavlja proces emitiranja dužničkih vrijednosnih papira temeljem nekih potraživanja. Uključuje potraživanje ili drugu vrstu financijske imovine koja se tijekom vremena pretvara u novac. U okolnostima u kojima su se ekonomski sudionici nalazili predstavljao je savršeno sredstvo: prodavanjem vrijednosnih papira i derivata temeljenih na drugorazrednim kreditima, bankama je pristizalo likvidnih sredstava koje su one dalje iskorištavale za kreditiranje novih zajmoprimaca²². S druge strane, što je zapravo bilo najbitnije sekuritizacijom se rizik raspršuje. Očekivani je profit bio visok, što je naposljetku rezultiralo da su investitori i institucionalni štediše iz cijelog svijeta ulagali u plasirane proizvode²³. Iako može zvučati paradoksalno, Alan Greenspan je u više navrata okrivio upravo sekuritizaciju kao primarni i ključni faktor koji je doveo do krize svjetskih razmjera²⁴.

Financijska inovacija objeručke je prihvaćena, posebno iz razloga što je upravo država jamčila za isplatu kamata i glavnice²⁵. Tržište je ubrzo preplavila pojava sličnih vrijednosnih

²¹ Op.c. Chomsisengphet i Pennigton-Cross, 2006.; str. 37.

²² Sukladno Bazelskom sporazumu II, banke su obvezne zasnovati kredite na vlastitom kapitalu. U cijelom mehanizmu razvoja krize, banke su, zaobilazeći pravnu regulativu, otvarale posebne poslovne jedinice specijalizirane za visokorizična ulaganja (SIV), prilikom čega tako provedene financijske transakcije nisu bile prisutne u bilancama banaka.

²³ Sekuritizacija je u modernim financijama općenito postala sve češće korišteni mehanizam. Tako je primjerice europsko tržište sekuritiziranim proizvodima tijekom 2006. dosegao vrtočevih 450 milijardi eura (što predstavlja rast od 25% u odnosu na godinu ranije). Prema podacima iz 2004., među državama u Europi, Ujedinjeno Kraljevstvo nesporno prednjači u tom tržištu (40%). (Izvor: Autorité des marchés financiers: Is Rating an Efficient Response to the Challenges of the Structured Finance Market?; Paris, 2007., str. 3., str.7.)

²⁴US news – 23.10.2008. (dostupno na: <http://money.usnews.com/money/blogs/the-home-front/2008/10/23/alan-greenspan-blames-securitization-for-crisis>)

²⁵ Dwight M. Jaffee: The U.S subprime Mortgage Crisis: Issues Raised nad Lessons Learned, Washington D.C., The World Bank for reconstruction and Development, 2008.; str. 21

papira što je rezultiralo ubrzanim rastom tržišta vrijednosnim dužničkim papirima, koji je svojom daljnjom ekspanzijom postavio temelj za budući razvoj *hedge* fondova²⁶. Sekuritizacija je veoma atraktivna iz razloga što omogućuje korištenje financijske poluge, odnosno načela prema kojem se isplati koristiti dugom u financiranju poslovanja, ako je profitabilnost veća od kamatne stope na dugove²⁷. Negativnu stranu sekuritizacije predstavlja činjenica da se na takav način oslabljuje motivacija financijskih posrednika da nadziru ponašanje prvotnog zajmoprimca. Logično, investitorima je u interesu da rizik u koji se upuštaju bude što je moguće objektivnije procijenjen. Iz tog razloga postoje rejting agencija, koje procjenjuju i ocjenjuju rizičnost. Međutim važno je naglasiti kako je riječ o privatnim tvrtkama, koje plaćaju upravo tvrtke čije je proizvode potrebno procijeniti. Iz navedenog podatka nije teško za zaključiti da je lako moguć sukob interesa, jer u slučaju da tvrtka-poslodavac nije zadovoljna ocjenom koju je dobila, nema prepreke da se obrati drugoj rejting-agenciji te da na određene načine utječe na dobivenu ocjenu.²⁸ Neregulacija djelatnosti rejting agencija je zajedno sa mogućim sukobom interesa bila osnova za neobjektivno i preoptimistično procjenjivanje, pa time i izvorom nekvalitetnih informacija kojima su rukovali investitori. U tim činjenicama leži jedan od temeljnih okidača masovnog investiranja u „zaražene“ financijske instrumente²⁹.

Ukratko opisana sekuritizacija predstavlja veoma kompleksan mehanizam u kojem je uključen velik broj subjekata te se u skoro svim karikama lanca ispoljava i njegova najnegativnija sastavnica: asimetričnosti informacija. Svaki idući sudionik lanca upoznata je sa sve manjim opsegom i kvalitetom informacija. Niska razina znanja građana o financijskim transakcijama, neiskustvo s financijskim sektorom, lakoumnost i kratkovidnost ulagača te gramzivost „insajdera“; sve su to faktori koji su pogodovali razvoju krize.

²⁶ *Hedge fondovi* – predstavljaju zatvorene fondove za omeđivanje rizika koje obilježavaju rizične alternativne investicijske strategije. Karakterizira ih veoma visoka početna investicija (minimalno milijun američkih dolara); te visoka provizija (koja se kreće oko 20%). Najčešće su smješteni u poreznim rajevima te se zbog zakonske regulative (Securities Act iz 1933.) ne smiju javno oglašavati i reklamirati. (Izvor: Coalition of Private Investment Companies: *Hedge Funds – How They Serve Investors in the U.S. and Global Markets*, WashingtonD.C., 2009.)

²⁷ Kada je financijska poluga niska (samim time i očekivana dobit niska), financijske su institucije sposobne apsorbirati gubitke, a da ne bankrotiraju. No, ako je u pitanju visoka financijska poluga, tada i mali gubici mogu dovesti do bankrota. To je temeljni razlog zašto je Lazard Feres metaforično nazvao financijski sektor u SAD-u „casino visokorizičnih obveznica“. (Izvor: Kindlerberger C. i Aliber R.: *Najveće svjetske financijske krize*, Zagreb, Masmmedia, 2006.; str.74.)

²⁸ Moody's, jedna od vodećih rating agencija, je ostvarila 44% zarade upravo procjenjivanjem strukturiranih financija (podatak za 2006.) Izvor: op.c. Felton A. Reinhart C. (ur.); str. 184.

²⁹ Attali J. 2009.; str. 49

Kriza koja je počela kolapsom velikih financijskih institucija u SAD-u brzo se proširila svijetom i dovela do problema i u europskom bankarskom sektoru. Kriza nije nastala 2007., odnosno 2008. godine, ona je stvarana desetljećima, u prvom redu velikim promjenama u udjelima rada i kapitala u korist kapitala u GDP-u

2.4. Posljedice krize

Iako se u početku mislilo kako će SAD snažnim reagiranjem u vidu monetarne ekspanzije spriječiti prelijevanje krize na ostatak svijeta, to se nije dogodilo. Nakon što je krajem 2007. postalo jasno da svijet ulazi u novu krizu svi su sa strepnjom iščekivali prognoze velikih svjetskih organizacija kao što su MMF, Svjetska Banka, WTO itd. Svi makroekonomski pokazatelji ukazivali su na to da ova kriza neće ostati na lokalnoj razini, tj. samo u SAD-u, već da će se jako brzo preliti na ostatak svijeta. Nažalost, utjecaj krize nije ostao samo u financijskom sustavu, proširio se i u druge sektore. Negativne posljedice na koje su puno ranije uočene i negativne prognoze su se ostvarile. Kriza je rezultirala padom potrošnje, proizvodnje te opsegom trgovine. Došlo je do velikog rasta nezaposlenosti koji je imao utjecaj na socijalnu stabilnost velikog broja nacionalnih država. Razvijene zemlje svijeta suočavale su se sa recesijom, a nerazvijene zemlje, odnosno zemlje u razvoju, imale su trend usporavanja gospodarskog rasta. Zemlje u razvoju bilježile su značajan pad, a njihove valute znatno su deprecirale. Glavni problem predstavljala je bilanca tekućih plaćanja, koja je bila u deficitu, te brzi rast kredita. Najsiromašnije privrede pogođene su krizom cijena hrane i cijenom nafte što je rezultiralo još većim siromaštvom. Najveće posljedice osjeća Europa čiji su investitori godinama ulagali u SAD. Bitan trenutak kada je nastupilo prelijevanje krize na ostatak svijeta bio je trenutak kada su se burzovni i tržišni indeksi razišli. Početak kolovoza 2007. godine je razdoblje koje će ostati zapamćeno kao trenutak kada je kriza likvidnosti pogodila sva razvijena tržišta. Velike su banke zbog neizvjesnosti u pogledu visine i lokacije gubitaka u vezi s hipotekarnom krizom de facto prestale kreditirati jedna drugu. Potreba za stranom financijskom pomoći je bila najznačajnija zemljama Jugoistočne Europe. Za osiguranje devizne likvidnosti, pomoć od Međunarodnog monetarnog fonda zatražile su Bosna i Hercegovina, Srbija te Rumunjska. Prva zemlja koja je zatražila pomoć bila je Mađarska. Italija, Španjolska, Portugal i Hrvatska neke su od zemalja koje su u velikim financijskim problemima, javni dug je neumoljivo rastao kao i proračunski deficit.

Tablica 1. Prosječne posljedice 18 bankovnih (financijskih) kriza u razvijenim zemljama od 1945. do 2008. godine

Posljedice krize	Postotak	Trajanje (u godinama)
Prosječni pad cijena nekretnina	35,5	6,0
Prosječni pad vrijednosti dionica	55,9	3,4
Prosječni porast nezaposlenosti	7,0	4,8
Prosječni pad realnog BDP-a	93	1,9
Kumulativno povećanje realnog javnog duga	86	3,0

Izvor: UN: World Economic Situation and Prospects 2012., Washington, 2012.

Tablica broj 2. Kretanje stope rasta realnog BDP-a odabranih zemalja

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.*	2012.**
Australija	3,6	3,8	1,4	2,3	2,5	0,5	2,8
Austrija	3,7	3,7	1,4	-3,8	2,3	3,0	1,3
Brazil	4,0	6,1	5,2	-0,6	7,5	3,7	2,7
Estonija	10,1	7,5	-3,7	-14,3	2,3	6,4	2,5
Francuska	2,5	2,3	-0,1	-2,7	1,5	1,6	0,3
Indija	9,6	9,7	7,5	7,0	9,0	7,6	7,7
Italija	2,0	1,5	-1,3	-5,2	1,3	0,6	-0,3
Japan	2,0	2,4	-1,2	-6,3	4,0	-0,5	2,0
Kina	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4	9,3	8,7
Njemačka	3,7	3,3	1,1	-5,1	3,7	2,9	1,0
Sjedinjene Američke Države	2,7	1,9	-0,4	-3,5	3,0	1,7	1,5
Slovenija	5,8	6,9	3,6	-8,0	1,4	2,0	2,0
Švedska	4,3	3,3	-0,6	-5,3	5,7	4,3	1,9
Švicarska	3,6	3,6	2,1	-1,9	2,7	0,5	-0,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	2,6	3,5	-1,1	-4,4	1,8	0,9	1,1

Izvor: UN: World Economic Situation and Prospects 2012., Washington, 2012.;str. 143.

*djelomično procijenjeno **prognoza osnovnog scenarija

Svjetska industrijska proizvodnja je u razdoblju od zadnjeg kvartala 2008. do prvog kvartala 2009. zabilježila pad od 13%³⁰, a robna razmjena je tijekom 2009. zabilježila pad od 10.9%³¹. U istoj je godini izvoz u razvijenim zemljama bilježio pad od 12,6%, dok je u zemljama u razvoju pad iznosio 7,5%³². Temeljni uzrok jest pad potražnje za nepotrošivim dobrima, posebice automobilima i elektronikom od strane razvijenih zemalja, prilikom čega su zemlje okrenute ka navedenoj industrijskoj proizvodnji bilježile pad u rasponu od 10-

³⁰ UN: World Economic Situation and Prospects 2009.; Washington D.C., 2009.; str. 11.

³¹ IMF: World Economic Outlook 2011, Washington D.C., 2011. (u daljnjem tekstu WEO 2011.); str. 20.

³² Ibidem; str.20.

25%³³. Suprotno tomu u Kini i Indiji zabilježen je daljnji gospodarski rast, iako usporen u odnosu na predkrizno razdoblje.

Valja se ukratko osvrnuti na mjere koje su poduzete radi ublažavanja posljedica krize. Na financijsku su krizu, prve reagirale središnje banke, ubrizgavanjem i održavanjem likvidnosti nacionalnog bankarskog sustava. Po tom su pitanju guverneri središnjih banaka bili složni: poduzet će se sve potrebne mjere kako bi se spriječila dugotrajna recesija. Sa stajališta monetarne politike, u svim se zemljama pogođenim krizom postupilo po sličnoj matrici: snižavane su kamatne stope, podupirući i ubrizgavajući likvidnost.

Na summitu G20 u Washingtonu u rujnu 2008.³⁴, države su se usuglasile oko usvajanja reformi globalnog financijskog tržišta. Slijedio je summit u Pittsburghu u rujnu 2009., gdje je utvrđena potreba usvajanja reformi u vidu veće odgovornosti kako bi se „*zadovoljile potrebe ekonomije 21.stoljeća*“³⁵.

³³ Obuhvaća: Hong Kong, SAR, Tajvan i Singapur (Izvor: IMF: World Economic Outlook 2009, Washington D.C., 2009.; str. 71)

³⁴ The New York Times: Statement From G20 Summit, 15.11.2008; (dostupno na: http://www.nytimes.com/2008/11/16/washington/summit-text.html?_r=1&pagewanted=all)

³⁵ The economist: Regaining their balance; 26.09.2009. http://www.economist.com/node/14530394?story_id=14530394

3. HRVATSKA GOSPODARSKA KRIZA

U ovom dijelu rada analizirat će se gospodarska kretanja u Republici Hrvatskoj u vrijeme svjetske ekonomske krize. Imajući u vidu hipotezu rada ***H1 : da je posljednja ekonomska kriza tek jednim dijelom utjecala na domaću gospodarsku sliku, te da postoji podudarnosti i razlike.*** Analizirat će se postojeći problemi i njihovi uzroci, za koje će se pokazati da datiraju prije stvaranja globalne nestabilnosti. Istražit će se problemi i uzroci koji su nastali posljednjom ekonomskom krizom, ali i sintezu krize sa uzrocima generiranim u protekla dva desetljeća. Financijska kriza je ostvarila vrlo snažan utjecaj na tržišta zemalja u razvoju.

Tržišta dionica u cijelom svijetu su bilježila pad, priljevi kapitala zemalja s tržištima u nastajanju su smanjena. Zbog toga je poraslo zaduživanje na inozemnom tržištu ali s većim troškovima zaduživanja. Povećanje troškova zaduživanja najsnažnije je bilo nakon rujna 2008. Godine u Hrvatskoj³⁶. Uzroci krize su samo djelomično rezultati globalnih poremećaja, određeni preduvjeti su već postojali. To valja pripisati tranziciji, ratnom razdoblje, pogrešno koncipiranoj ekonomskoj politici. Naznake zastoja su postojale i prije nego su se pojavili prvi znaci globalne ekonomske krize. Sve će se to prikazati u sljedećem dijelu ovog rada.

3.1. Nastanak krize hrvatskog gospodarstva

Vrlo je važno prvo utvrditi kretanje gospodarstva RH prije krize, potom uzroke problema, te samo stanje gospodarstvo u krizi i konačne posljedice na Hrvatsku. Stanje gospodarstva Republike Hrvatske je posljedica svega što se događalo i događa zadnjih dvadeset i više godina, od stvaranja države i rata od 1991. do 1995. godine, zatim neodgovarajućega modela privatizacije, preko formiranja modela u kojemu su uslužne djelatnosti, posebice trgovina, postale dominantne i gdje su se „mladi hrvatski poduzetnici“ nastojali obogatiti prodavajući drugorazrednu robu iz inozemstva po prvorazrednim cijenama, bez ulaganja u proizvodnju (bez koje nema ekonomskog razvoja). Uslužne djelatnosti i financije pokušavale su „vući“ gospodarstvo, ali industrija i posebice poljoprivreda su previše zaostajale da bi se gospodarstvo oslanjalo na samo te dvije grane. Rat i ratna razaranja također predstavljaju jedan od faktor koji su ključno utjecali na domaću ekonomiju. Za financiranje rata, ostvareni

³⁶ Bokan, Grgurić, Krznarić, lang, 2010., str. 10

je deficit financiran monetarnom ekspanzijom, što je dovelo do makroekonomske nestabilnosti.

Nakon izlaska iz planskog sustava proizvodnje i socijalističkog načina upravljanja državom, Hrvatska je krenula s procesom razvoja neoliberalne doktrine. Program se temeljio na tri principa razvoja: 1. privatizacija, 2. deregulacija i 3. liberalizacija. Zadatak programa je bio da se Hrvatska i njezino gospodarstvo pogođeno ratom stabilizira i razvije u tržišnu ekonomiju

Sam početak recesije zapravo je počeo kada je hrvatsko gospodarstvo bilježilo dvije uzastopne promjene negativne stope rasta u dva kvartala. Proračunski deficit se produbio i narastao, došlo je do raskola na financijskom tržištu, državna je potrošnja počela rasti, došlo je do pada investicija (kako domaćih tako i stranih), a vanjski dug se povećao. Građanstvo je bilo izrazito pogođeno krizom te je počelo štedjeti, dok se nezaposlenost produbila i zemlja je potonula. Kriza je ukazala na niz problema hrvatskog realnog sektora. Padom i inozemne potražnje, hrvatsko gospodarstvo je bilo dodatno pogođeno, stagnacijom je došlo do usporavanja plaća i do pada prinosa na tržištu kapitala. Stanje tržišta novca je postalo izrazito teško i neodrživo, došlo je do pada likvidnosti. Javne financije su bile u lošem stanju te se situacija nastojala popraviti pomoću rebalansa proračuna ³⁷. Također je karakteristika hrvatske ekonomije u periodu od 2000. do 2016. godine i razlog tako nepovoljnog omjera količine uvoza i izvoza, u tome što je uvoz i pretjerana ponuda kuna (uvoz iznad uvoza) amortiziran stranim ulaganjima i vanjskim dugom. Odnosno ulaz deviza je bio puno veći od izlaza deviza te se stvorio deficit na tekućem računu.

Uz problem politike tečaja i rapidan rast uvoza, vanjsko zaduživanje je bilo jedan od problema rasta gospodarstva u periodu od 2000. do 2008. godine. Posebice nakon 2002. godine kada dolazi do privatizacije bankarskog sustava te počinje rast kreditiranja privatnog domaćeg sektora privatnim stranim izvorima. Vanjsko zaduživanje je problem za rast gospodarstva, te je u konačnici zaduživanjem dug 2009. godine probio ukupnu vrijednost BDP-a. Međutim, nakon pada privatnog zaduživanja vanjski dug nastavlja rasti u 2010. godini zbog zaduživanja javnog sektora, odnosno dug opće države je do 2013. godine narastao na 82,2% BDP-a ³⁸

Uzroci krize samo su djelomično rezultat globalnih poremećaja, neki preduvjeti su već postojali. To se može zahvaliti brojnim okolnostima kroz koje je Hrvatska prošla od

³⁷ Kožljan, Zagreb, 2014.

³⁸ Majstrovic, Rijeka 2014.

osamostaljenja do danas. Naznake zastoja su pojavile su se i prije. U sljedećim poglavljima pomoću analize hrvatskog gospodarstva i makroekonomskim kretanjim potvrdit ćemo navedene tvrdnje i hipotezu rada da je posljednja svjetska kriza samo djelomično uzokovala krizu hrvatskog gospodarstva, krize se se djelomično podudaraju a i razlikuju u uzrocima i vremenu nastupanja kriza.

3.2. Analiza hrvatskog gospodarstva u uvjetima krize

Gospodarstvo Hrvatske je tokom proteklog razdoblja bilo opterećeno procesom tranzicije, posljedicama iz domovinskog rata, promjenama u vlasničkoj strukturi. Je li globalna kriza utjecala na gospodarstvo hrvatske ili ju je samo još više gura prema ekonomskom padu. To ćemo najbolje promotriti kroz ekonomske pokazatelje koji su razrađeni u narednim poglavljima. Naime, pojava i širenje recesije od 2008. godine do danas samo su manjim dijelom utjecali na ekonomsko stanje jer su ta gospodarstvau tranziciji relativno skromno povezana sa svjetskim gospodarstvom.

Utjecaj svjetske kriz na hrvatskom gospodarstvu se mogao manifestirati preko izvoza hrvatskih proizvoda na inozemno tržište te preko izravnih stranih ulaganja.

Izvoz pojedinih zemalja razmjerno je nizak pa sukladno tome poremećaji na svjetskom, odnosno europskom tržištu nisu mogli znatnije ugroziti ta gospodarstva. Međutim, negativne posljedice krize mogu se osjetiti kroz strane izravne inozemne investicije i potrošnji. Strane inozemne investicije su u Hrvatskoj od 2000. godine stalno rasle do 2008. godine kad su iznosile 4,2 mld eura. Već 2009. godine smanjile su se na 2,1 mld eura, da bi 2010. godine iznosile samo 281 milijun eura. Istina je da su se u 2011. godini donekle povećale, ali još uvijek daleko ispod predkriznih razina.

Grafikon1:Izravna strana ulaganja u Republiku Hrvatsku 2000.-2011. godine u mil

Izvor: http://www.hnb.hr/statistika/h-statistika_inozemnih_izravnih_ul.htm (12. 2. 2013.)

S druge strane, prema teoriji očekivanja, potrošnja može rasti ili padati i ako se tekući dohodak ne smanjuje. Razlog tomu su očekivanja o budućnosti. Tako optimistično gledanje na budućnost može voditi većoj potrošnji, dok u situaciji kad stanovništvo gleda na budućnost s pesimizmom dolazi do smanjenja potrošnje što je slučaj u Hrvatskoj. Smanjenje gospodarske aktivnosti zbog smanjene domaće i inozemne potražnje uzrokovalo je pad fizičkih pokazatelja, pad industrijske proizvodnje, prometa na malo, građevinskih radova, noćenja turista i osobne potrošnje.³⁹ I ostali makroekonomski pokazatelji ukazuju na pad poslovne aktivnosti. Godina 2010. će ostati zabilježena po najoštrijem rastu nezaposlenosti u novijoj hrvatskoj povijesti.

SLIKA1: stopa nezaposlenosti 2008.-2012.

Izvor: <http://ideje.hr/svi-govore-rastu-zaposlenosti-a-zaposlenost-opada/>

³⁹ Domazet, Hrvatska ekonomska politika i geoeconomika, 2009., str.338

Stopa inflacije kretala se od 6,1% u 2008. godini do 2,4 % u 2009., dok je u 2010. godini realizirana najniža razina inflacije (1,1%) unatrag šesnaest godina kao posljedica daljnje redukcije domaće potražnje, rasta nezaposlenosti i pada raspoloživog dohotka.

3.2.1 Bruto domaći proizvod

Bruto domaći proizvod je sveobuhvatna mjera ukupne proizvodnje dobara i usluga u nekoj zemlji, a sastoji se od novčane vrijednosti potrošnje (C), bruto domaćih investicija (I), državne potrošnje (G) i neto izvoza (X): $BDP = C + I + G + X$

Sve komponente BDP-a imale su konotaciju negativnih kretanja u razdoblju prije gospodarske krize a pogotovo za vrijeme krize i u razdoblju kada je nastupila recesija. Krajem 2008. svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj, kroz zaustavljanje gospodarskog rasta zatim smanjenjem proizvodnje i potrošnje te padom BDP-a od 5,8 . U tom razdoblju u Hrvatskoj realni BDP se kretao od 2,4 % u 2008. godini da bi u 2009. došlo do drastičnog pada realnog BDP-a od -5,8% što je prvi zabilježeni pad nakon devet godina. Prema najčešćoj praktičnoj definiciji ekonomskih istraživanja, ako BDP pada uzastopno tijekom dva kvartala, službeno se može proglasiti recesija.⁴⁰ Smanjenje inozemne i domaće potražnje je smanjilo BDP Hrvatske 6,7% u prvom tromjesečju i 6,3% u drugom u 2009. godine. Nadalje, valja usporediti kretanje BDP-a s obzirom na druge zemlje u regiji (tablica broj 1). Indikativno je da se najveći pad BDP-a u 2009.⁴¹ iskazao u Hrvatskoj te se nastavio i tijekom 2010., dok su ostale (odabrane) zemlje u datoj godini bilježile gospodarski rast (iako u obliku nižih stopa u odnosu na predkrizno razdoblje). Iz tablice se vidi ga Hrvatska bilježi najveći pad stope realnog BDP-a. Vidljivo je da je hrvatskoj naduže trebalo da ostvari pozitivna gospodarska kretanja.

⁴⁰ <https://hrportfolio.hr/vijesti/trziste-kapitala/crobex-padom-od-30-posto-u-2008-godini-prati-svjetske-769>

⁴¹ DZS, 2010., str. 44

Tablica broj 3. Kretanje stope rasta realnog BDP-a odabranih država

	2003.- 2010.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.*	2012.**	2013.**
Hrvatska	1,8	4,3	4,9	5,1	2,2	-6,0	-1,2	0,8	2,0	3,0
Bosna i Hercegovina	3,7	3,9	6,0	6,2	5,7	-2,9	0,8	2,1	2,0	2,3
Albanija	5,3	5,8	5,4	5,9	7,7	3,3	3,5	3,0	3,0	3,9
Crna Gora	4,4	4,2	8,6	10,7	6,9	-5,7	2,5	2,3	2,5	3,8
Srbija	4,3	5,6	5,2	6,9	5,5	-3,1	1,8	2,2	2,5	3,6
Makedonija	3,7	4,4	5	6,1	5	0,9	1,8	2,2	2,5	3,6

Izvor: UN: World Economic Prospect and Situation 2012, Washington D.C., 2012; str.144.

* - djelomično procijenjeno **prognoza osnovnog scenarija

3.2.2 Vanjski dug

Za ekonomiste vanjski je dug u pravilu izrazito negativna pojava. On je osnovni uzrok insolventnosti dužničke zemlje, a često igra važnu ulogu i u izbijanju financijskih kriza, čak i kada njegova veličina nije kritična.

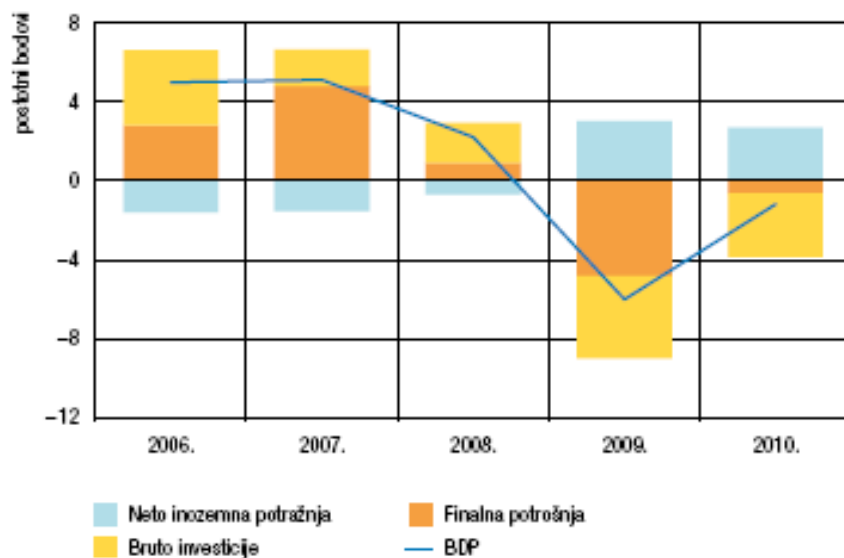
1993. vanjski dug Republike Hrvatske iznosio je 2,6 milijardi USD, a do 1996., kada je završen proces financijskog razdruživanja bivših jugoslavenskih republika, on je iznosio 4,7 milijardi USD. Početkom 2008. porastao je na 32 milijarde eura. Do 2001. Godine glavni izvor zaduživanja bile su posudbe na domaćem javnom sektoru. Međutim nakon što se dogodila privatizacija bankarskog sektora dolazi do kreditiranja domaćeg sektora stranim izvorima. Zbog toga Hrvatska postaje zemlja koja je visoko zadužena

Slabljenje konkurentnosti domaćih poduzeća uz povećanje teškoća u naplati potraživanja banke sve više počinju kreditirati stanovništvo a ne poduzeća. Tome svjedoče sljedeći podatci. Dok je u 1994. udio poduzeća u ukupnim kreditnim plasmanima banaka iznosio 80,66%, u 2006. on se smanjio na 41,17%. S druge strane, udio je stanovništva u tim plasmanima porastao od 15,23% u 1994. na 50,33% u 2006⁴². Otuda bujanje osobne potrošnje na štetu investicija i razvoja. Jednostavno je pretpostaviti kako je povećano zaduživanje i rast udjela stanovništva u strukturi kreditnih plasmana bilo potaknuto čistom potrošnjom. Drugim riječima, stanovništvo Hrvatske zadužilo se kod inozemnih banaka (koje imaju najveći udio na hrvatskom tržištu) i povećao se vanjski dug, dok se udio kreditnih plasmana poduzeća

⁴² G. Santini, (2007), Iluzije i stvarnost hrvatskog gospodarstva, RIFIN, Zagreb, str. 76-82

manjivao uz izostanak pozitivnih rezultata. Tako pribavljena sredstva iskorištena su za financiranje velikih infrastrukturnih projekata kao što su ceste i stanogradnja,⁴³. Ulaganja u infrastrukturu imaju posredan i dugoročan učinak, ali ne stvaraju tokove deviznih prihoda za otplatu. Isto vrijedi i za stanogradnju, čiji je rezultat povećanje imovine i stupnja zadovoljenja osobnih potreba – ali ne i dohotka. Napokon, visoka zaduženost silno otežava promjenu tečaja kao jednog od osnovnih uzroka vanjske neravnoteže. Tako bi npr. devalvacija kune od 30%, dakle od 7,32 kune za euro na 9,5 (kao što je to nedavno učinjeno u Švedskoj), samo u 2008 povećala kunsku vrijednost otplate glavnice vanjskog duga od 696 milijuna eura od otprilike 5,1 na 6,6 milijardi kn, ili za čitavih 1,5 milijardi kn. 2010. godine probijena je psihološka granica; ukupni vanjski dug premašio je vrijednost BDP-a⁴⁴. U izvješću Europske komisije za 2011. ističe se kako je ključna ranjiva točka hrvatskog gospodarstva upravo vanjski dug⁴⁵. Izvješće Europske komisije ne predstavlja izdvojeno stajalište, jer je takav stav potonje stav izražen u više izvješća i dokumenata financijskih institucija.

SLIKA broj 2 Doprinos domaće i inozemne potražnje realnom rastu BDP-a

Izvor: Hrvatska narodna banka: Godišnje izvješće 2010., Zagreb, lipanj 2011; str. 11.

Prema podacima HNB-a tijekom 2010. došlo je do stagnacije inozemnog zaduživanja, no valja naglasiti kako je u toj godini došlo do pada privatnog zaduživanja što je zamijenjeno

⁴³ T. Domazet (2007), *Ekonomika, politika – kako dalje?* vl. naklada, Zagreb, str. 285.

⁴⁴ Valja naglasiti da početak vanjskog duga Republike Hrvatske predstavlja dug nasljeđen od bivše Jugoslavije, koji je iznosio 1 086 900 000 američkih dolara, odnosno teorijski je ulazila u krug država koje su osamostaljenjem naslijedile relativno nisku razinu duga. (Izvor: op.c. Babić M., 2006.; str.85.)

⁴⁵ European Commission: Croatia 2011 Progress Report, SEC 1200 final, Brussels, October 2011.; str.18.

rastom duga javnog sektora. Tijekom 2010. privatno zaduživanje se uglavnom svodilo na refinanciranje postojećeg duga te je pridonijelo rastu inozemnog duga u iznosu od 31 milijun eura, što je mnogo manje u odnosu na ranije godine (1,5 milijardi eura tijekom 2009. i čak više od 4 milijarde eura tijekom 2008.)⁴⁶. U rujna 2010., javni dug se kretao na razini oko 40% BDP-a.

Potrebno je također istaknuti kako su nepovoljni odnosi tečaja utjecali na povećanje vanjskog duga. Sve je ovo najviše pogodilo sektor poduzeća.

3.2.3. Industrijska proizvodnja

Rat je utjecao na relokaciju radne snage, što je uz uništavanje industrijskih postrojenja i prometnih veza bilo kobno za izvoz. Problematika uvozne ovisnosti usko povezana s niskom konkurentnošću nacionalnih proizvoda, nameće osvrt i na proces pretvorbe i privatizacije koji se počeo odvijati upravo u ratnom i poratnom razdoblju, neposredno nakon osamostaljenja. Privatizacija je bila okarakterizirana političko-proračunskim razlozima njezine provedbe, nedostatkom jakog pravnog fundamenta, nepristranošću sudstva, netransparentnošću. Kao što Račić i Cvijanović⁴⁷ naglašavaju, umjesto da su se rezultati ogledali u povećanju profitabilnosti i poboljšanju menadžmenta, došlo je do redistribucije dobara, i to u uskom krugu odabranih pojedinaca (naposljetku su dva glavna vlasnika privatiziranih poduzeća bili ili uska elita domaćih dioničara ili državni i poludržavni fondovi).

Svjetska ekonomska kriza od 2008. Godine utjecala je na ukupni pad realnog sektora gospodarstva u svijetu a samim time i u Hrvatskoj. Jedan od temelja svakog gospodarstva je industrijska proizvodnja. Uloga hrvatske industrije na globalnoj razini su proizvodne aktivnosti niske dodane vrijednosti. Razlog tomu su niska razina opremljenosti, niska skoro pa nikakva razina ulaganja u tehnologiju i inovacije⁴⁸. Problem Hrvatske industrijske proizvodnje je u tome što ne postoji strategija upravljanja i razvijanja industrijskog sektora. Domaća industrijska politika prvenstveno se temelji na subvencijama i jamstvima⁴⁹, s naglašenim udjelom vertikalnih i sektorskih potpora.⁵⁰ U postojećim uvjetima nepostojanja

⁴⁶ HNB: Godišnje izvješće 2010., Zagreb, lipanj 2011; str. 38.

⁴⁷ Račić Domagoj i Cvijanović Vladimir, Hrvatska na putu u Europsku uniju, Ekonmski institut Zagreb, Zagreb, 2004., str. 426-459

⁴⁸ Industrijska strategija Republike Hrvatske 2014.-2020., Ministarstvo gospodarstva, 2014., str.324

⁴⁹ Ibidem, str. 4.

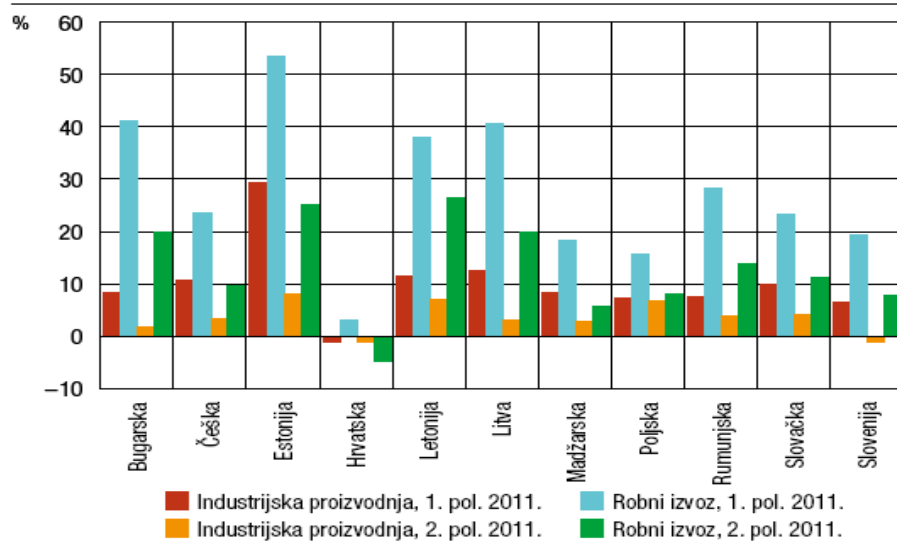
⁵⁰ Ibidem, str.4.

konkretnog strateškog okvira razvoja, industrijske se grane razvijaju stihijski i neovisno jedna o drugoj (clusteri), nerijetko egzistirajući na državnim intervencijama. Neophodno je konkretizirati ciljeve gospodarskog razvoja te odabrati ciljane mjere „*ekonomske politike koje će strukturno izmijeniti, i (paralelno) bitno povećati razinu investicija u prerađivački sektor industrije, a time potaknuti rast i dinamizam komplementarnog sektora usluga.*“⁵¹.

U razdoblju od 1997.-2005. poljoprivredne površine smanjile su se proporcionalno više nego u Euro-zoni⁵². Hrvatsko gospodarstvo je od svoje neovisnosti do početka krize uvelike ovisilo o domaćoj potražnji koje je bilo jedan pokretača domaćeg gospodarstva. Naime, domaća potražnja rasla je u prosjeku 6% godišnje, što je bio veći rast nego rast BDP-a. Nastupom krize domaća potrošnja kućanstava pala je za 10%, što je bio rezultat smanjenja plaća, kao i smanjena uvoza.

Iz statističkih podataka iz tog razdoblja vidi se da je industrijska proizvodnja u padu. Usporavanje gospodarske aktivnosti krajem 2008. godine ostvarena je velika stopa pada industrijske proizvodnje. Osim toga situaciju su dodatno povukle prema dnu i cijene nafte koje su dogele svoj vrhunac u tom periodu

SLIKA 3 Industrijska proizvodnja i robni izvoz odabranih zemalja tijekom 2011.

Izvor: Hrvatska narodna banka, Bilten broj 179, godina XVIII, Zagreb, ožujak 2012

⁵¹ Vedriš Mladen: Ekonomska politika Hrvatske u 2008., Zbornik radova 15. tradicionalnog savjetovanja društva ekonomista, Opatija, 2007.; str. 159.

⁵² Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva: Strategija regionalnog razvoja 2011-2013, Zagreb, svibanj 2010.; str.10

Rat i ratna razaranja također predstavljaju jedan od faktor koji su ključno utjecali na domaću ekonomiju. Za financiranje rata, ostvareni je deficit financiran monetarnom ekspanzijom, što je dovelo do makroekonomske nestabilnosti. Rat je utjecao na relokaciju radne snage, što je uz uništavanje industrijskih postrojenja i prometnih veza bilo kobno za izvoz.

Problematika uvozne ovisnosti, kao usko povezana s niskom konkurentnošću nacionalnih proizvoda, nameće osvrt i na proces pretvorbe i privatizacije koji se počeo odvijati upravo u ratnom i poratnom razdoblju, neposredno nakon osamostaljenja. Privatizacija je bila okarakterizirana političko-proračunskim razlozima njezine provedbe, nedostatkom jakog pravnog fundamenta, nepristranošću sudstva, netransparentnošću. Kao što Račić i Cvijanović⁵³ naglašavaju, umjesto da su se rezultati ogledali u povećanju profitabilnosti i poboljšanju menadžmenta, došlo je do redistribucije dobara, i to u uskom krugu odabranih pojedinaca (naposljetku su dva glavna vlasnika privatiziranih poduzeća bili ili uska elita domaćih dioničara ili državni i poludržavni fondovi).

Navedenim tablicama, grafovima i ekonomskim kretanjima hrvatskog nacionalnog gospodarstva od razdoblja 1993. pa sve do 2008. godine vide se dublji problemi koji su nastali prije svjetske ekonomske krize.

Hipoteza da postoje podudarnosti, ali i razlike između krize hrvatskog gospodarstva i posljednje svjetske ekonomske krize. Možemo reći da je svjetska gospodarska kriza samo još dublje produbila stanje u kojem se gospodarstvo nalazilo. Usporedbom s ostalim tranzicijskim zemljama možemo vidjeti da je Hrvatska znatno teže pogođena od ostalih susjednih zemalja. Uzroci nastanka krize sežu dublje u povijest Republike Hrvatske što je i dokazano gore navedenim podacima.

Svjetska gospodarska kriza imala je važan utjecaj na nestabilnost u Republici Hrvatskoj. Međutim, postojala su i neodgovarajuća strukturna ograničenja u hrvatskom gospodarstvu početkom 21. stoljeća, tranzicija, ratna razaranja i neučinkovito provedena privatizacija, neadekvatno sastavljena i implementirana gospodarska politika (usmjerena na stabilnost cijena i tečaja umjesto na razvoj), ubrzani rast inozemnog duga i vanjskotrgovinskog deficita pokazale su se kao glavni uzrok razvoja gospodarske situacije u Republici Hrvatskoj.

⁵³ Račić Domagoj i Cvijanović Vladimir, Hrvatska na putu u Europsku uniju, Ekonmski institut Zagreb, Zagreb, 2004., str. 426-459

4. MIKROEKONOMSKI UZROCI KRIZE

Kriza hrvatskog gospodarstva dijelom je makroekonomskog karaktera što samo naveli u prethodnom poglavlju te dijelom mikroekonomskog karaktera koji ćemo objasniti u ovom poglavlju, njihovu sintezu s makroekonomskim čimbenicima. Te će se istražiti sljedeća hipoteza

H2: kriza hrvatskog gospodarstva dijelom je makroekonomskog, a dijelom mikroekonomskog karaktera, od kojih su mikroekonomski čimbenici: veličina tržišta, konkurentnost hrvatskih proizvoda na inozemnom tržištu, ulaganje u istraživanje i razvoj te obrazovna struktura.

Mikro i makro su dvije temeljne razine promatranja privrednog života. Mikro, na nivou pojedinca, organizacije i poduzeća. Svaki nivo njeguje specifičan pristup stvarnosti i posebne metode proučavanja, pa se u tom smislu govori mikroanalizi i makroanalizi. Razumjevanje pojava na pojedinačnom (mikro) nivou olakšava poimanje cjeline, kao što analiza cjeline, globalnih kretanja. U ovom poglavlju prikazat ćemo mikroekonomske elemente i potkrijepiti navedenu hipotezu da se uzroci krize hrvatskog gospodarstva nalaze u brojnim mikroekonomske elementima od veličine tržišta, razvoja proizvoda, veličine i strukture poduzeća, konkurentnosti proizvoda.

4.1. Poslovanje hrvatskih poduzeća u gospodarskoj krizi

Svjetsko gospodarstvo je doživjelo najozbiljniju krizu koja se ne pamti od 1930. godine⁵⁴. Zbog globalne povezanosti privrednih subjekata mnoga su se napredna gospodarstva suočila s padom proizvodnje te se kriza u velikom razmjeru proširila diljem svijeta. Hrvatska se suočila s krizom i dramatičnim posljedicama koji su bili porazni za industriju, koja je već i prije toga bila u jednoj depresiji uzrokovanoj globalnom, ali nacionalnom ekonomskom politikom⁵⁵. S obzirom da hrvatsko gospodarstvo preko 60% vanjsko-trgovinske razmjene ima sa zemljama EU, svjetska se gospodarska kriza prelila na realni sektor preko snažnog pada inozemne potražnje. Uz to, ograničene mogućnosti zaduživanja i rast troškova financiranja na svjetskom financijskom tržištu nepovoljno su se odrazile na zemlje s visokim deficitom tekućeg računa

⁵⁴ World Bank (2009) Global Development Finance 2009: Charting a Global Recovery, June 22, http://siteresources.worldbank.org/INTGDF2009/Resources/gdf_combined_web.pdf; International Monetary Fund (IMF) (2009a) World Economic Outlook Update: Contractionary Forces Receding But Weak Recovery Ahead, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/update/02/pdf/0709.pdf>.

⁵⁵ Ferdelji, V. (2011), Predsjednik Uprave Elektrokontakta, Intervju za potrebe rada i <http://www.eukonomist.com/index.php/Video-intervju-Vladimir-Ferdelji>

platne bilance, visokom razinom inozemnog duga i kontinuiranim proračunskim deficitom kao što je to Hrvatska.

Što je generiralo krizu, na ovo pitanje najbolje ćemo odgovoriti razmatrajući mikroekonomske pokazatelje (veličinu tržišta, obrazovnu strukturu, ulaganje u istraživanje i razvoj, konkurentnost hrvatskih proizvoda). Prema Koksalu i Ozgulu (2007.), kriza pogađa potrošače i psihološki i ekonomski: oni se boje gubitka zaposlenja, vode više računa o vlastitim financijama, skloniji su dodatno raditi kako bi održali kvalitetu življenja, dok im potrošnja predstavlja manje zadovoljstvo. Ukratko, potrošačko ponašanje i navike prilagođavaju se promjenjivim ekonomskim uvjetima. Zbog takvih se okolnosti dio poduzeća gasi; druga smanjuju kapacitete proizvodnje zbog nedovoljne potražnje, kombinirane s inetnzivnijom konkurencijom na tržištu. Ulazni troškovi rastu, pa su poduzeća često prisiljena podići cijene proizvoda i usluga, što opet negativno utječe na konkurentnost. Posljedice mogu biti otpuštanja i smanjivanje plaća, što je značajan izazov za menadžere koji, osim toga, moraju razmišljati i o odgodi ili napuštanju investicijskih projekata. Općenito, moguće mjere uključuju smanjenje troškova, rezanje proizvodnje, smanjenje investicija, ulazak na strana tržišta, više poslovanja s kapitalom, poboljšanje efikasnosti i restrukturiranje dugova; no sve to neće imati pozitivan učinak na uspješnost bez povećanja prodaje. Sljedom navednih događaja koji su nastali zbog gospodarskih kretanja prvotno iskazanih u mekaroekonomskim veličinama odrazila se na cjelokupnost ponašanja poduzeća koja su bila nespremna za ono što slijedi. Ponašanje poduzeća koja su usmjerila svoje resurse u štednje te poduzeća koja svojim strategijama nisu uspjela poboljšati ili unaprijediti svoje poslovanje. Neplaniranje dobre ekonomske politike i navedene prilike dovele su do domino efekta.

Prije svega, kad je riječ o vremenskoj identifikaciji prvih mikro-ekonomskih učinaka krize u poduzećima nailazila u nekoliko vremenskih razdoblja, u valovima. Na manji dio poduzeća kriza je počela djelovati tijekom 2008. godine: tada je njome bilo zahvaćeno 28,3% poduzeća, mahom onih koja su poslovala na stranim tržištima

Priroda, vrijeme i trajanje utjecaja krize na pojedina poduzeća, kao i njihov uspjeh u tom razdoblju bili su različiti. Domovinski rat koji je znatno osiromašio privredu zemlje, loše provedena privatizacija, nedostatak kapitala i potpora države nisu dali hrvatskim poduzećima mogućnost za bolji nastup na europskom i međunarodnom tržištu. Položaj hrvatskih poduzeća je takav da teško mogu konkurirati na inozemnom tržištu osim nekolicine velikih hrvatskih brandova (primjerice Pliva, Podravka, Končar) koji imaju tradiciju i kvalitetu na domaćoj i

svjetskoj razini. Ostala hrvatska poduzeća proizašla nakon samostalnosti Hrvatske teško konkuriraju i na domaćem tržištu. Nedostatak novca, nedospjela naplata potraživanja i nelikvidnost poduzeća, velika izdvajanja za državu kroz poreze i ostale namete, nedovoljni poticaji države i nerazumijevanje centralnih institucija, neučinkovit birokratski aparat, visoka razina korupcije, nedostatna ulaganja u poduzetništvo i poduzetnička znanja, zastajela tehnološka infrastruktura i nedostatak visokoobrazovanog kadra samo su neki od svakodnevnih problema sa kojima se susreću hrvatska poduzeća.

Većina poduzeća u 2010. godini u odnosu na 2008. godinu bilježi nižu stopu prihoda i na domaćem i na inozemnom tržištu. I prema ovim podacima, primjećuje se da su neka poduzeća uspješnija u razdoblju krize nego ranije i da ostvaraju značajno viši prihod i na domaćem (7,8%) i na ⁵⁶inozemnom tržištu (9,4%). No, za otkrivanje uspješnosti poduzeća ne postoji jedinstven način jer mnoge prilike podrazumijevaju i određenu žrtvu u ime sadašnjeg i budućeg prihoda i profita⁵⁷. 35 Osim ostvarenom razinom prihoda na domaćem i inozemnom tržištu, uspješnost se može mjeriti i stopom prodaje i očuvanjem tržišnog udjela, zatim stupnjem ostvarivanja ciljeva poduzeća, postizanjem konkurentskih prednosti i implementacijom odabranih strategija

Analiza odnosa potraživanja od kupaca i obveza prema dobavljačima (stanje 30. VI. 2009.) kod poduzetnika Hrvatske pokazuje da su potraživanja za 6,9 milijardi kuna veća od obveza, što je povoljno. Kod velikih poduzetnika razlika u korist potraživanja iznosi 6,5 milijardi kuna, kod srednje velikih poduzetnika 4,8 milijardi kuna, a najlošija je situacija kod malih poduzetnika, kojima su obveze prema dobavljačima veće od potraživanja od kupaca za čak 4,4 milijarde kuna. Dostupnost novca u Hrvatskoj je svima problem. U uvjetima smanjene likvidnosti dolazi i do usporavanja gospodarstva tako da će se cjelokupna situacija odražavati i na gospodarska kretanja. U uvjetima velikih poremećaja u svjetskom financijskom sustavu i slabijih inflatornih pritisaka HNB pokušava ublažiti negativne učinke globalne financijske krize kroz fiksni tečaj. Oslobođene su znatne devizne rezerve poslovnih banaka, što bi u teoriji trebalo omogućiti veći kreditni potencijal za kreditiranje poduzetnika i države. U lošim uvjetima velika je potražnja za kreditima, pa je, uz smanjenu ponudu novca (kredita), došlo do povećanja kamatnih stopa. Naravno razlog za povećanje kamatne stope leži u tome da HNB nastoji očuvati stabilnost tečaja, bez obzira na potrebe ekonomije. Ovaj problem u

⁵⁶ Čengić, D. (2009.), „Marketing, poduzeća i strategije uspješnosti u vrijeme gospodarske krize“ str. 5

⁵⁷ Walker, Orville C. and Robert W. Ruekert (1987), “Marketing’s Role in the Implementation of Business Strategies: A Critical Review and Conceptual Framework,” *Journal of Marketing*, 51 (July), str. 15-33.

konstrukcijskoj grešci u monetarnoj politici je pokazan u Gregurek i Vidaković 2009. Financijska tržišta u dobrim razdobljima pružaju previše kredita po pre niskim cijenama, a u lošim razdobljima premalo kredita.

U Hrvatskoj je u prvom stadiju krize došlo do naglog i snažnog pada realne aktivnosti od drugog tromjesečja 2008. godine do njegove kulminacije u prvom tromjesečju 2009. godine. U drugom stadiju, od drugog tromjesečja 2009. nadalje, gospodarska se aktivnost smanjivala znatno sporije nego na vrhuncu krize. Međutim, utjecaj krize tada se počeo jače osjećati u sektoru stanovništva zbog zakašnjele prilagodbe poduzeća i države krizi. Naime, suočeni s nerazmjerom vlastitih prihoda i rashoda, država i poduzeća tek u ovom razdoblju posežu za radikalnijim mjerama štednje povećanjem fiskalnog opterećenja odnosno smanjenjem plaća i zaposlenosti.

Hrvatsko gospodarstvo karakterizira tranzicijski proces pretvorbe državnog u privatno vlasništvo, te osnivanje većeg broja novih malih privatnih poduzetnika. U odnosu na 2007. godinu, velika poduzeća su smanjila neto dobit 23,3%, srednje velika 47,2%, a mala 27,1%, što je pridonijelo smanjenju ukupne neto dobiti za 30,2%.

U 2008. godini veliki poduzetnici od neto dobiti od 17,2 milijardi kuna, ostvarili su 9,3 milijardi kuna, srednje veliki 1,9 milijardi, a mali 6 milijardi kuna. Razlog tome je struktura gospodarstva u kojoj je iznimno velika koncentracija prvih 500 poduzetnika za sve pokazatelje, od broja zaposlenih, ukupnog prihoda, dobiti, investicija, imovine, kapitala i dr. Isto tako treba spomenuti i da je BDP administrativno povećan uključivanjem crne ekonomije. 8 500 najvećih poduzetnika ostvarilo je 51,2% ukupnih prihoda, 47,4% ukupne dobiti nakon oporezivanja, 34,0% gubitka nakon oporezivanja i čak 61% neto dobiti u 2008. godini. U odnosu prema istom razdoblju 2008. godine, u prvih šest mjeseci ove godine veliki su poduzetnici povećali bruto dobit za 31,8%, srednje veliki su je smanjili za 43,6%, a mali su poduzetnici od bruto gubitka, koji je u 2008. godini iznosio 204 milijuna kuna, došli do bruto dobiti od čak 6,4 milijarde kuna. Mali su poduzetnici u prvom polugodištu ove godine postigli najbolje financijske rezultate, jer su na uloženi 100 kuna ostvarili 106,87 kuna prihoda, srednje veliki poduzetnici imali su 103,11 kuna, a veliki poduzetnici 103,88 kuna. Prosjek za sve poduzetnike bio 104,72 kune prihoda. Smanjenje ulaganja u dugotrajnu imovinu malih poduzetnika za 10,4%, srednjih poduzetnika za 16,7% i velikih za 6,8% rezultiralo je u prvom polugodištu 2009. godine smanjenim ukupnim ulaganja svih poduzetnika za 9,3%.

Dva su glavna razloga zbog kojih su pala ulaganja. 1. Prvi je smrzavanje globalnog tržišta kredita, zajedno s padom na tržištima kapitala, što je primoralo poduzeća da se vrate vlastitim rezervama kako bi financirale investicije, a mnoga poduzeća imaju problema s internom likvidnosti. Drugi razlog je očekivani pad investicija prema prognozama globalnog pada ove godine, s tim da bi razvijene zemlje slijedeće godine trebale ostvariti tek neznatni rast, pa poduzeća neće uopće imati potrebe za investicije u širenje poslovanja. Poduzeća neće imati potrebe za širenjem kapaciteta jer se ne očekuje gospodarski rast. Brojke jasno ukazuju da je kriza zahvatila Hrvatsku,

Tablica 4. Kretanje broja poduzetnika i broja zaposlenih od 2002. do 2009. godine

Godine	Trgovačka društva							
	VELIKA (N%)		SREDNJA (N%)		MALA (N%)		S+M	UKUPNO
2002.	720	1,1	2279	3,6	60562	95,3	63561	100
2003.	889	1,3	2597	3,8	64698	94,9	68084	100
2004.	962	1,4	2692	3,9	65327	94,7	68981	100
2005.	1070	1,5	2969	4,1	67760	94,4	71803	100
2006.	441	0,5	1480	1,9	76588	97,5	78509	100
2007.	475	0,6	1590	1,9	81467	97,5	83532	100
2008.	453	0,5	1396	1,6	87807	97,9	89656	100
2009.	436	0,5	1446	1,5	89438	98,0	91320	100

1 ***(2010.). 303 najpoželjnija partnera. Tvrtke najotpornije na recesiju, Zagreb: Lider, 26. 11. 2010.

Bruto dodana vrijednost u 2013. godini u odnosu na 2012. godinu realno je manja za 0,6%. Na realni rast BDV-a utjecao je rast BDV-a zabilježen u slijedećim djelatnostima: poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (+0,3%), trgovina, prijevoz i skladištenje te smještaj, priprema i usluživanje hrane (+0,9%), informacije i komunikacije (+0,6%), stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (+0,5%) te javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi (+1,1%). Realni pad BDV-a ostvaren je u ovim djelatnostima: prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije (-2,6%), građevinarstvo (-4,7%), financijske djelatnosti i osiguranja (-1,9%),

poslovanje nekretninama (-0,9%) te ostale uslužne djelatnosti (-4,0%). Najveći doprinos rastu BDP-a u 2013. godini ostvaren je u opskrbi električnom energijom i plinom te pružanju smještaja i pripreme i usluživanja hrane, dok je najveći doprinos smanjenju BDP-a ostvaren u prerađivačkoj industriji, koja kontinuirano bilježi pad proizvodnje.

Tablica 5: Broj zaposlenih od 2002. Do 2009. godine

Trgovačka društva											
	Velika (N, %)		Srednja (N, %)		Mala (N, %)		(S+M)		ukupno		
2002.	350.617	46,5	156.715	20,8	246.854	32,7	403.569	53,5	754.186	100	
2003.	375.081	47,1	158.971	19,9	262.844	33,0	421.815	52,9	796.896	100	
2004.	386.980	47,7	156.407	19,3	268.389	33,0	424.796	52,9	811.776	100	
2005.	391.219	48,1	159.746	19,6	262.797	32,3	422.543	51,9	813.762	100	
2006.*	305.263	35,2	172.345	20,0	388.275	44,8	560.620	64,8	865.883	100	
2007.	328.856	35,7	181.214	19,7	410.103	44,6	591.317	64,3	920.173	100	
2008.	315.117	33,7	170.038	18,2	448.803	48,1	618.841	66,3	933.841	100	
2009.	302.161	33,97	164.515	18,49	422.720	47,52	587.235	66,01	889.396	100	

*Izvor: Malo gospodarstvo, HGK–Sektor za industriju, pri: www2.hgk.hr/en/depts/industry/Malo_gospodarstvo_10_web.pdf; pristup 20. travnja 2011.

Sasvim sigurno, kriza 2008. godine u našim je uvjetima dovela do toga da su stari obrasci i opstanka i rasta nestali preko noći. Sve je iznenada dovedeno u pitanje: raniji izvori kapitala, tržišta prethodnoga rasta, obrasci ranijih tipova rukovođenja, kao i proizvodi s kojima je moguće bilo što oprihoditi na starim i/ili novim tržištima. Pojedina su poduzeća jednostavno nestala iz tekućeg gospodarskoga pejzaža. Prema nesustavnim uvidima iz provedene desk-analize (različitih, osobito tiskanih poslovnih medija), čini se da su hrvatska poduzeća u razdoblju od prvog suočavanja s ekonomskom krizom do oblikovanja novih post-kriznih strategija prošla tri tipična poslovodna razdoblja: fazu troškovne stabilizacije, fazu konsolidacije na dugoročnu neizvjesnost i fazu novih post-kriznih poslovnih strategija.

Dobro pripremljena poduzeća mogu opstati i čak biti profitabilna tijekom takve krizne situacije, prikladnim modificiranjem strategije kao odgovorom na radikalno promjenljive uvjete u okolini. Bilo bi korisno: a) što više usmjeravati istraživanje i razvoj prema razvoju proizvoda koji zauzimaju tržišne niše, i b) primijenjivati tehnologiju i proizvodne metode koji

smanjuju troškove. Navedeno saznanje je u skladu s literaturom. Na primjer, DeDee and Vorhies su utvrdili da mala i srednja poduzeća, koja naglašavaju povećanje sposobnosti novih proizvoda tijekom gospodarskog pada, ostvaruju veći povrat kapitala od ostalih, dok Roberts zaključuje da je predstavljanje novog proizvoda tijekom recesije ključno, te dovodi do snažnog oporavka i profitabilnosti.⁵⁸

Do danas napravljena istraživanja ponašanja nefinancijskih poduzeća u hrvatskoj za vrijeme globalne krize od strane Hrvatske narodne banke upućuju na veliku ulogu menadžmenta poduzeća predkriznih strategija i primremljenosti poduzeća na moguće gospodarske promjene.

4.2. Mikroekonomski čimbenici krize hrvatskog gospodarstva

Bolje poznavanje mikroekonomskih aspekata gospodarske krize trebalo ojačati sposobnost nositelja ekonomske politike za upravljanje krizom i općenito za ublažavanje negativnih posljedica cikličkih kolebanja gospodarstva u budućnosti, ali i sposobnost samih poduzetnika da se ponašaju više “protuciklički” pri formuliranju svojih poslovnih strategija.

Za uspješnost poslovanja tijekom gospodarske krize vlasnici i menadžeri moraju se usredotočiti na strategiju odnosa s potrošačima, na uvođenje novih proizvoda i na strategiju izlaska na nova tržišta, ali u skladu s ostalim strategijama, koje im, ovisno o kontekstu i percepciji vlastitih ne/mogućnosti, stoje na raspolaganju.

4.2.1. Veličina hrvatskog tržišta

Rijetko koja tvrtka može živjeti samo od recesijom pogođenoga hrvatskog tržišta. Stoga je potreban iskorak u regiju, odnosno u zemlje rastućih ekonomija te otvorenost za suradnju duž lanca vrijednosti u industrijama u kojima tvrtke djeluju. To uključuje širu suradnju s dobavljačima, kupcima, distributerima, pa često i s direktnim konkurentima. Plitka tržišta kao što je hrvatsko tu ne daju mnogo prilike da se kreiraju ekonomije razmjera i opsega potrebne da se tvrtke nose s rastućom globalnom konkurencijom.

⁵⁸ Roberts, K. (2003), “What strategic investment should you make during a recession to gain competition”, *Strategy & Leadership*, Vol. 31 No. 4, str. 31-9

Tvrtke se premalo udružuju u zajedničke pothvate i premalo kombiniraju resurse radi ostvarenja obostranih benefita. Poslije krize 2009. godine kompanije shvaćaju da je domaće tržište premalo i ako misle prebroditi krizu moraju se orjentirati na izvoz. Najava zatvaranja posljednjih poglavlja za ulazak Hrvatske u Europsku uniju poslužila je kao dodatni poticaj. Svjesni činjenice da je hrvatsko tržište nedovoljno da bi obujam proizvodnje minimizirao troškove i maksimizirao profit, potrebno se orjentirati na izvoz. Međutim, da bi došlo do porasta izvoza neke zemlje, nužne su najmanje dvije pretpostavke: da njezino gospodarstvo posjeduje kapacitet za povećanje proizvodnje roba i usluga i da postoji realna inozemna potražnja koju će se zadovoljiti međusobnom razmjenom.

Kriza koja je dosegla globalnu razinu uzrokuje smanjenje inozemne potražnje. Potrošači informirani o situaciji u kojoj se gospodarstvo nalazi ne samo hrvatsko nego i ostala nacionala gospodarstva ima tendenciju štednje, te smanjuje potrošnju. Smanjenje potrošnje dovodi poduzeća do situacije da mora donjeti određene mjere kojima treba kompenzirati samnjenu potrošnju. Male zemlje moraju trgovati više od velikih koje posjeduju unutarnje tržište velikih dimenzija. Stoga bismo onda i mi u Hrvatskoj morali gledati svoju šansu: u kojim se industrijskim granama najviše trguje uz zadovoljavajuće profite, a da pritom i naši proizvodi mogu konkurirati svojom kvalitetom. Proizvode i opremu ne smije se samo kupovati, već je potrebno nastojati da se ugrađena tehnologija i znanje učine dostupnima za “manipulaciju” unutar i između hrvatskih poduzeća. Kompetitivna nedodirljiva imovina koja u novom okruženju daje tražene mogućnosti poduzeću jesu: tehnologija i I&R, menadžment, vještine zaposlenih, poslovna organizacija, razvitak tržišta, softver

Kako bi se ublažili efekti pojave nepovoljnih tržišnih uvjeta na poslovanje poduzeća potrebno je poduzeti određene radnje koje će zadržati poduzeće konkurentnim na tržištu. Povećanje obujma proizvodnje u takvim uvjetima može biti jako sredstvo konkurencije i povećanja profita. Do koje se mjere može ići u ekspanziju ovisi o tehnologiji, mogućnostima lakog prilagođavanja i razmjerima tržišta. Sve je to u teoriji dokazano, ali u vremenu u kojoj je zavládala globalna ekonomska kriza, s hrvatskim proizvodima koji su nekonkurentni, uz slaba ili nikakva ulaganja u istraživanje i razvoj sve teorije padaju u vodu.

Dodatno uz uvoz proizvoda na hrvatsko tržište koji su cijenovno prihvatljiviji od domaćih proizvoda stvara se dodatna konkurencija. Samim time proizvodi su nekonkurentni za domaće tržište a time postoje i minimalne mogućnosti izvoza na inozemno tržište zasićeno konkurentnijim proizvodima.

4.2.2 Proizvod

Gospodarska kriza zahtjeva promjene u općim marketinškim strategijama, a posebice u glavnim elementima marketinškog miksa, kao što su proizvod, cijena, mjesto i promocija. Temeljna strategija poduzeća vezana uz politiku proizvoda tijekom kriznih perioda – povući slabe proizvode s tržišta. Kako potrošači stavljaju naglasak na trajnost proizvoda u takvim vremenima, karakteristikama kao što su ekonomičnost, trajnost, i funkcionalnost trebalo bi dati najveći značaj u razvoju novih linija⁵⁹. Nadalje, preporučljivo je uložiti dodatne napore u istraživanje i razvoj, kao podršku novim proizvodima⁶⁰. Tijekom recesije, poduzeća koja su trošila proporcionalno više na istraživanje i razvoj, ostvarivala su značajnije više ciljeva od ostalih⁶¹.

Ipak, ovo bi se više trebalo gledati kao dugoročna strategija. DeDee i Vorhies otkrili su da su povećanje sposobnosti razvoja proizvoda i pažljiva kontrola nad troškovima istraživanja i razvoja pozitivno korelirani s promjenama u povratu na kapital. Ako je cilj poduzeća dugoročni rast prodaje, tada menadžeri moraju odoljeti iskušenju da smanje aktivnosti istraživanja i razvoja tokom recesije.⁶²

Hrvatsko je poduzetništvo krizu doživjelo istovremeno ili s pomakom u odnosu na globalnu krizu. Većina poduzetničkih strategija odnosila se, u prvi mah na „kontrolu štete“ a zatim su se okrenuli strukturnim promjenama. Spomenuti način upravljanja krizom proveden je autonomno bez suradnje s državom. Poduzetnici pretežito krizu doživljavaju kao okolinu u kojoj valja provesti složene strukturne reforme. To za mnoge znači okretanje unutrašnjim resursima, fokus na domaće tržište te povećanje kvalitete proizvoda. Analizirajući veličinu hrvatskog tržišta konstatirali smo da je veličina hrvatskog tržišta nedovoljna da poduzeća posluju efikasno. U razdoblju ograničenih resursa, manje ponude kredita od banaka, samnjenje pootrošnje teško je povećati ulaganja u poboljšanje proizvoda. Nedovoljna, minimalna ulaganja u proizvode, ne efikasna proizvodnja, jaz između uvoza i izvoza dovela su do povlačenja proizvoda s tržišta i zatvaranja mnogih poduzeća.

⁵⁹ Shama, A. (1981), “Coping with stagflation: voluntary simplicity”, *Journal of Marketing*, Vol. 45, str. 120-34

⁶⁰ Williamson, P.J. (2001), “The new competitive game in Asia”, *Ivey Business Journal*, Vol. 65, str. 30-4

⁶¹ Morbey, G.K. and Dugal, S. (1992), “Corporate R&D spending during recession”, *Research Technology Management*, Vol. 35 No. 4, str. 42-5.

⁶² 6 Op.cit 13., str 43-52

4.2.3. Konkurentnost hrvatskih proizvoda na inozemnom tržištu

Hrvatska nažalost nema u ozbiljnijem razmjeru proizvoda, konkurentnih na međunarodnom tržištu, koji bi nuđenjem tzv. dodane vrijednosti potrošačima, donosili prihode svojstvene razvijenim gospodarstvima.

Neki od problema s kojima se susreću hrvatska poduzeća jesu: veliki poslovni i ulagački rizici, korupcija na svim, a također i na najvišim razinama vlasti, nedostatak kapitala, loše provedena privatizacija, nepovoljno poduzetničko ozračje, niska produktivnost, neadekvatna tehnološka osnovica, dugotrajna izvozna stagnacija, rast uvoza, nedovoljno kvalitetan managerski kadar, nedovoljna ulaganja u istraživanja i razvoj, mali broj poduzeća s potencijalom rasta, birokratske prepreke te složena procedura pri odobravanju poslovnih kredita.

Kronične boljke hrvatskoga gospodarstva odražavaju se i na njenu izvoznu konkurentnost. Hrvatski izvozni proizvodi i usluge ne ostvaruju povećanje tržišnih udjela na tržištu EU-a već deset godina, a deficit tekućeg računa bilance plaćanja dostigao je neodrživih 9,5% BDP-a u 2008. godini. Udio izvoza roba i usluga stagnira na ispod 50% BDP-a, pri čemu bilježimo i smanjenje udjela izvoza usluga u BDP-u (sa 28,8% u 2003. na 24,4% u 2007. godini). Gotovo dvostruko povećanje robnog izvoza – s 5 milijardi € u 2000. godini na 9,7 milijardi u 2008. godini – djeluje vrlo zadovoljavajuće te je udio Hrvatske u uvozu EU27 tijekom desetljeća razmjerno stabilan. No, udjel usporednih zemalja na tržištu EU-a u promatranom se razdoblju udvostručio. Temeljni činitelji konkurentnosti jesu obrazovanje, poduzetničko okruženje, kvaliteta poslovnog sektora, infrastruktura i okoliš. Te je faktore teže mjeriti, no čine osnovu za djelovanje razvojnih politika koje će imati povoljne učinke

Tablica 7: Sektorski elementi izvozne konkurentnosti Hrvatske

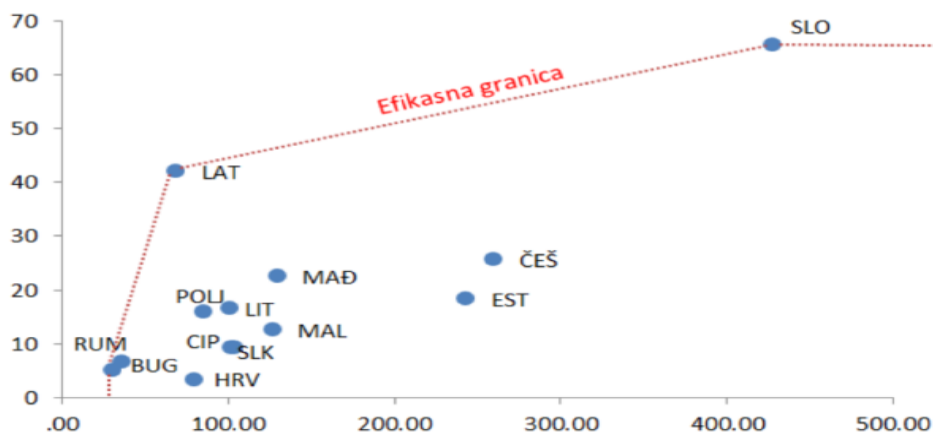
Skupina proizvoda	Dinamika rasta tržišnog udjela	Relativna cijena
Poljoprivredni i prehrambeni proizvodi	Razmjerno dinamičan rast udjela u izvozu, do razine više od usporednih zemalja	Od početne razine 6-7% iznad prosjeka EU-a spustili smo se ispod prosjeka.
Poluproizvodi drva, tekstila, papira i gume	Znatan pad, no i dalje iznimno visok udjel (12%).	U posljednje dvije godine cijena se smanjila na oko 80% prosjeka.
Naftni derivati, plin, struja i ugljen	Stabilan udjel, nešto veći nego u usporednim zemljama	Relativna cijena iznad prosjeka, ali niža nego u usporednim zemljama
Kemijski proizvodi i plastika	Znatan oporavak udjela u izvozu u posljednje dvije godine, do razine dvostruko veće nego u usporednim europskim zemljama.	Relativne cijene konstantno su na oko 10% ispod prosjeka.
Odjeća, obuća, proizvodi od kože i razni finalni proizvodi	S početne izrazito visoke razine, udjel je gotovo prepolovljen, ali i dalje smo relativno u suficitu.	Nakon rasta do 2004. godine na čak 60% iznad prosjeka, do 2007. pad na razinu 30% iznad prosjeka.
Namještaj i ostali finalni drveni proizvodi	Stalan i dinamičan rast tržišnog udjela.	Porast relativne cijene s razine 20% ispod prosjeka na 10% iznad prosjeka.
Strojogradnja	Izrazito dinamičan rast	Konstantno 20% ispod prosjeka
Vozila i ostala transportna oprema	Rast udjela do 2004. godine, potom pad na vrlo nisku razinu (5% ukupnog izvoza u EU)	Solidan rast, ali i dalje znatno ispod prosjeka
Elektronika, precizni instrumenti, računala, medicinski i farmaceutski proizvodi	Vrlo niska razina i silazni trend udjela u ukupnom izvozu	Nestao je raniji hrvatski 50%-tni „bonus“ iznad prosječne cijene.

Izvor: Baze anketnih podataka Svjetskog gospodarskog foruma, IMD-a, Eurostata i DZS

4.2.4. Istraživanje i razvoj

Tijekom recesije, poduzeća koja su trošila proporcionalno više na istraživanje i razvoj, ostvarivala su značajnije više ciljeva od ostalih⁶³. Ipak, ovo bi se više trebalo gledati kao dugoročna strategija. DeDee i Vorhies otkrili su da su povećanje sposobnosti razvoja proizvoda i pažljiva kontrola nad troškovima istraživanja i razvoja pozitivno korelirani s promjenama u povratu na kapital. Ako je cilj poduzeća dugoročni rast prodaje, tada menadžeri moraju odoljeti iskušenju da smanje aktivnosti istraživanja i razvoja tokom recesije Satti smatra kako resursi koje zemlje ili regije ulažu u znanost i tehnologiju dugoročno utječu na ekonomske performanse i rast jer tehnološki razvoj obuhvaća procese koji dovode do stvaranja novih ili poboljšanja postojećih proizvoda, proizvodnih postupaka ili sredstava za proizvodnju⁶⁴. Međutim, ulaganje u istraživanje i razvoj ne mora nužno biti usmjereno prema stvaranju novih tehnologija i tehnoloških rješenja, već može biti usmjereno prema stvaranju pretpostavki za primjenu novih tehnologija. Budući da znanje i tehnološki napredak imaju presudan utjecaj na cjelokupni društveni razvoj, oni se ne smiju promatrati ⁶⁵samo kao čimbenici rasta. Međutim, problem kvantitete ulaganja je često manji od problema kvalitete ulaganja, pri čemu se kvaliteta može aproksimirati efikasnošću

Slika 4: Ulaganje u istraživanje i razvoj (input) i broj patenata (output)

Izvor: <https://arhivanalitika.hr/blog/ulaganje-u-rd-nije-vazno-samo-koliko-nego-i-kako/>

⁶³ Morbey, G.K. and Dugal, S. (1992), "Corporate R&D spending during recession", Research Technology Management, Vol. 35 No. 4, str. 42-5.

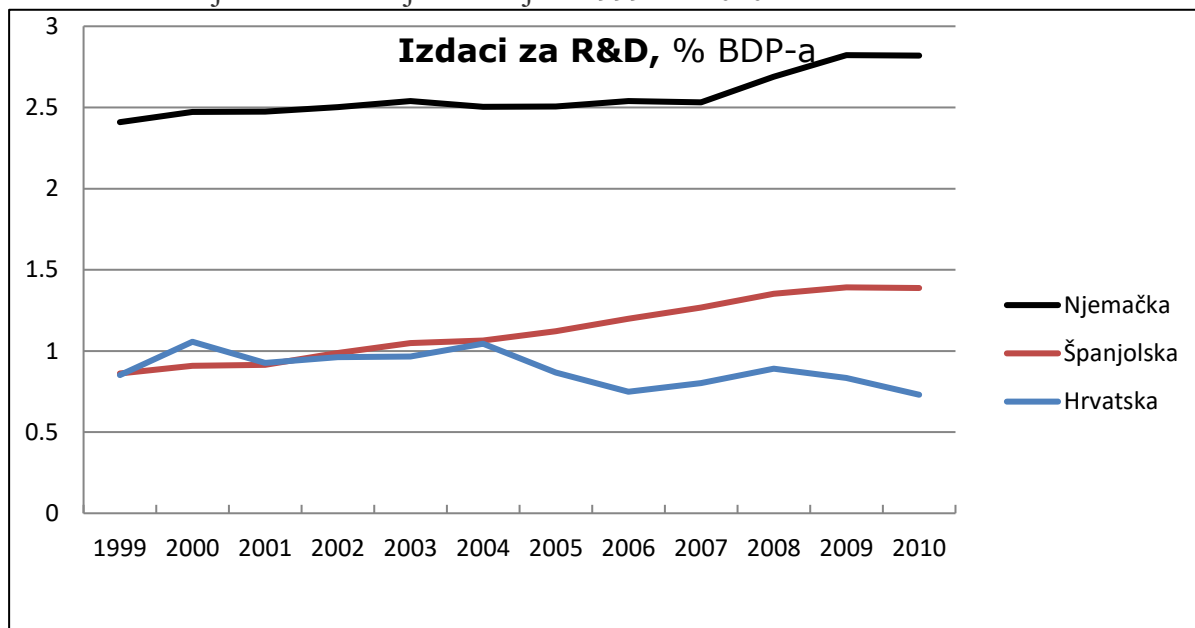
⁶⁴ Satti, S.: Science and Technology Development Indicators in the Arab Region: A Comparative Study of Arab Gulf and Mediterranean Countries, Science Technology & Society, No.10, 2005., str 252

⁶⁵ Kroll, H. i Stahlecker, T.: Europe's regional research systems: current trends and structures, European Commission - Directorate-General for Research, 2009., str. 9

Dijagram rasipanja omogućuje da se stvarni podatci „omeđe“ spajanjem krajnjih točaka kako bi se dobila granica efikasnosti. Tri zemlje određuju granicu efikasnosti među državama Nove Europe – Rumunjska, Latvija i Slovenija. Rumunjska i Latvija imaju niža ulaganja od Hrvatske, ali su one uz zadanu razinu inputa efikasnije od Hrvatske. Slovenija pak ima značajno veća ulaganja, i to efikasna. Međutim, važno je da se poticaji kreiraju na način da ne podrazumijevaju samo rast ulaganja već i njihovu efikasnost. Plastičnije rečeno, nije važno samo koliko će se uložiti u R&D, već prije svega kako.

Kao što vidimo na sljedećem grafikonu ulaganja Hrvatske u istraživanje i razvoj znatno su ispod europskih zemalja koja imaju pozitivna ekonomska kretanja. Znatni pad se događa u periodu između 2008. godine i ima silaznu putanju do 2010. godine

Graf 2 : Izdavanja za istraživanje i razvoj od 1999. do 2010.

Izvor: GLL

Također se bilježi smanjenje zaposlenih u djelatnostima istraživanja i razvoja, u čemu je od Hrvatske lošija jedino Rumunjska. Po broju patenata rezidenata Hrvatska je na samom dnu od usporednih zemalja. To je znatnim dijelom posljedica još uvijek nedovoljno harmoniziranog sustava patentiranja, visokog troška patentiranja i nekorisćenja strukturnih fondova, koji su popravili pokazatelje usporednih zemalja. Potreban je brži razvoj informacijskih i komunikacijskih usluga i funkcija, te omogućivanje brže apsorpcije tehnologije. U šestom Globalnom izvješću o informacijskoj tehnologiji za 2007. godinu, koje

objavljuje Svjetski gospodarski forum, Hrvatska bilježi realan pad za jednu poziciju te se i nadalje nalazi u “Top 50” ICT zemalja. Većina usporednih zemalja izgubila je pozicije, jedino je Bugarska napredovala. No, između Hrvatske i najbolje plasiranih usporednih zemalja, kao što su Estonija, Slovenija, Češka, Mađarska i Slovačka, postoji velik jaz

Kvalitetno obrazovanje kao osnova za veću razinu inovacija. Znanje, kao kapital budućnosti inducira veću važnost inovacija i obrazovanja kao ključnih komponenti u rastu i razvoju domaćeg gospodarstva. Uspješna izvozno orijentirana ekonomija bazira se na inovativnosti, što zahtijeva uspostavu mehanizma poticanja inovacijske aktivnosti, ali i uspostavu kvalitetnog obrazovnog sustava. To imponira usmjeravanje više sredstava u granu obrazovanja, poboljšanje obrazovne strukture, modernizaciju metoda obrazovnog sustava te nadzor ostvarenih rezultata. Ishodišna točka reforme obrazovnog sustava mora pronaći temelj u specifičnom i konkretnom strateškom okviru razvoja države koji mora uskladiti investicijsko-razvojni koncept i obrazovni sustav. U tu je svrhu od posebne važnosti usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada, ali i poticanje cjeloživotnog obrazovanja.

Europska komisija je utvrdila više područja koja zahtijevaju strukturne prilagodbe; posebno je za istaknuti one vezane uz gospodarski rast i konkurentnost, istraživanje i razvoj, te podizanje razine učinkovitosti javne uprave. Nedovoljna kvaliteta poslovnog okruženja i nedostatak konkurentnosti na ključnim tržištima nepovoljno djeluju na mogućnosti rasta hrvatskog gospodarstva. Unatoč nedavnim poboljšanjima, administrativne i regulatorne prepreke i dalje znatno onemogućuju investicijske aktivnosti i otvaranje novih poduzeća. Ima prostora i za unaprjeđenje učinkovitosti pravosuđa kako bi se pravnim okvirom omogućilo brzo rješavanje nesolventnih poduzeća. Na energetsom tržištu kao i na tržištu prometa i tržištu poštanskim uslugama prevladavaju pojedini dobavljači, čime se narušava tržišno natjecanje i potkopava troškovna učinkovitost hrvatskih poduzeća. Gledajući u budućnost, niska razina izdataka za istraživanje i razvoj te neučinkovitosti političkih okvira onemogućuju rast produktivnosti i brži prijelaz na gospodarstvo utemeljeno na znanju. Nadležna tijela svjesna su nekih strukturnih slabosti te se one djelomično odražavaju u mjerama i planovima reformi navedenima u ekonomskom programu. Hrvatska je umjereni inovator, a istraživački i inovacijski sustav sadrži brojne neučinkovitosti. Neučinkovitosti se uglavnom odnose na suradnju između javnih istraživačkih organizacija i privatnog sektora, komercijalizaciju istraživačkih rezultata i mehanizme prijenosa tehnologije. Istodobno okviri politika u području istraživanja, inovacija i industrijske politike nisu dovoljno razvijeni.

Ovime možemo potvrditi da kriza koja se generirala godinama od osamostaljenja Republike Hrvatske pa sve do njenog vrhunca koji je dostigla 2009. Ima sinergijske učine makroekonomskih i mikroekonomskih faktora. Makroekonomski faktori su se ogledali u kretanju gospodarstva povećanju vanjskog duga, pad BDP-a , smanjenje potrošnje te mikroekonomskih faktora kroz ponašanja poduzeća u tim krizama koja smanjivaju svoja ulaganja u istraživanje i razvoj, povećavaju cijene, nekonkurentnost hrvatskih proizvoda na inozemnom tržištu.

4.3.4. Obrazovna struktura

Dok su s jedne strane u Hrvatskoj prisutni velika nezaposlenost i sve veća otpuštanja radne snage nižeg obrazovanja, s druge strane hrvatska poduzeća suočena su s deficitom stručnoga i visokoobrazovanog radnoga kadra. Sofisticirana tehnologija i novi tržišni uvjeti poslovanja zahtijevaju kvalitetniju obrazovnu infrastrukturu. Domaća poduzeća suočena su s nedostatkom tržišno orijentiranih menadžera ključnih za uspjeh svakog poduzeća. Jedan od razloga tome je “odljev mozgova“, odnosno odlazak mladih stručnjaka u inozemstvo. Ulaganje u društvo znanja i obrazovanje u Hrvatskoj nije dovoljno za unapređenje konkurentnosti poslovanja. Prema podacima GIK-a, ocjena usavršavanja zaposlenih pala je sa 67. mjesta u 2002. godini na vrlo loše 88. mjesto u 2004. godini, što ukazuje na vrlo zabrinjavajuće stanje. Stoga je nužno da poduzeća kontinuirano ulažu u intelektualni kapital i dodatno obrazovanje zaposlenika na svim razinama unutar poduzeća kao jednim od preduvjeta za razvoj poslovne konkurentnosti.

Karakteristike u 2008. Godini za hrvatsku obrazovnu strukturu bile su sljedeće:

Osnovno obilježje formalne obrazovne strukture u Hrvatskoj jest manjak visokoobrazovanih. Od ukupne radno sposobne populacije (osobe od 25-59 godina) u Hrvatskoj je samo (16,4%) s razinom. Posebno zabrinjava nizak navedeni udjel u mladoj populaciji (25- 29), koji za Hrvatsku iznosi 19,8%. S druge strane, udjel osoba srednjeg obrazovanja u Hrvatskoj je iznad prosjeka 70%⁶⁶. To upućuje na zaključak kako osnovni problem nije nedovoljan broj mladih koji završavaju srednju školu nego nedovoljan broj diplomiranih studenata. Posljednjih

⁶⁶ Prema procjeni udjela visokoobrazovanih u dobi od 25-64 temeljenoj na podacima Državnoga zavoda za statistiku, broj visokoobrazovanih u ovoj populaciju za 2008. iznosi 18,5%. Uz nastavak ulaganja u sustav obrazovanja, Hrvatska će u 2011. godini postići razinu od 20% visokoobrazovanih.

nekoliko godina, međutim, bilježimo kontinuirani rast udjela mlade generacije u visokom obrazovanju gdje broj studenata postojano raste. Tako se u 2007. godini broj studenata povećao na 168 tisuća, a broj onih koji diplomiraju približio se broju od 21. 000. Ekspanzija hrvatskoga višeg obrazovanja bila je brža od prosjeka EU 25, ali je zaostatak i dalje znatan. Rumunjska i Slovačka izrazito su brzo dostigle prosjek Europske unije po broju studenata. Uz porast broja studenata, bitno je povećati postotak onih koji završavaju studij, odnosno poboljšati efikasnost obrazovnog sustava. Hrvatska je u tom pogledu još uvijek na vrlo niskoj razini.

Niska stopa zaposlenosti ukazuje na činjenicu da je hrvatsko gospodarstvo daleko od punog korištenja svojih proizvodnih i intelektualnih potencijala. Razvidno je kako problem niske zaposlenosti u Hrvatskoj ne rješavaju visoke stope gospodarskog rasta, već daljnja modernizacija sustava obrazovanja, reforma sustava socijalnog osiguranja i puna primjena Nacionalnog akcijskog plana za poticanje zapošljavanja. Naime, postoji znatna strukturna nezaposlenost usprkos sve većoj potražnji za određenim obrazovnim profilima. Također, vrlo je niska zaposlenost mlade populacije, što oslikava probleme strukture i kvalitete strukovnog obrazovanja, te starije radno sposobne populacije kao posljedica neograničenosti naknada za nezaposlenost, pasivnog restrukturiranja i neodgovarajuće strategije i politike cjeloživotnog učenja i prekvalifikacija. Visok trošak rada, uz slabo izraženu konvergenciju.

Kvalitetno obrazovanje kao osnova za veću razinu inovacija. Znanje, kao kapital budućnosti inducira veću važnost inovacija i obrazovanja kao ključnih komponenti u rastu i razvoju domaćeg gospodarstva. Uspješna izvozno orijentirana ekonomija bazira se na inovativnosti, što zahtijeva uspostavu mehanizma poticanja inovacijske aktivnosti, ali i uspostavu kvalitetnog obrazovnog sustava. To imponira usmjeravanje više sredstava u granu obrazovanja, poboljšanje obrazovne strukture, modernizaciju metoda obrazovnog sustava te nadzor ostvarenih rezultata. Hrvatska ima velikih problema s najvažnijim proizvodnim resursom – radom. Otvara se sve manje i manje radnih mjesta, a obrazovna struktura zaposlenih povećava se vrlo sporo. Očito postoje duboki problemi na tržištu rada i u obrazovnom sustavu. Brojni su načini na koje akumulacija ljudskog kapitala pridonosi ekonomskom rastu. Na primjer, ulaganja u ljudski kapital utječu pozitivno na investicije u fizički kapital. Zemlje u kojima postoji visokoobrazovana radna snaga mogu poticati investiranje u nove tehnologije i na taj način brže premošćivati jaz u odnosu na tehnološki razvijenije zemlje. Istraživanja također upućuju na to da je društvena korist obrazovanja veća .

5. ZAKLJUČAK

Tijekom godina globalna ekonomija je pretrpjela mnogo kriznih razdoblja te se pokazalo kako dotadašnji koncepti poslovanja nisu održivi. Zbog toga je potrebno pronaći i uvrstiti nove načine poslovanja i vrednovanja resursa za ostvarivanje pozitivnih ishoda. Svjetska ekonomija ima svoje uspone i padove kroz povijest, možemo reći da se kreće ciklički gdje je u jednom trenutku na vrhuncu, a u drugom u krizi. Nakon financijskog sloma u SAD-u od 2007. do 2009., svijet je prošao kroz globalnu recesiju. Kriza je zahvatila i europska gospodarstva uzrokujući smanjenje stopa rasta s velikim socijalnim posljedicama. Ekonomska kriza je pogodila razvijenija gospodarstva svijeta, ali su puno veće negativne posljedice doživljavaju zemlje u razvoju. Razlog tomu je ovisnost gospodarstva zemalja u razvoju o jačim i razvijenijim zemljama. Krajem 2008. svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj. Kriza se očitovala kroz mnoge parametre tj. negativne stope gospodarskog rasta. Početno zaustavljanjem gospodarskog rasta, smanjenjem proizvodnje i potrošnje, te naposljetku padom BDP-a. Naime, iako je stigla s malim zakašnjenjem, kriza je imala velike posljedice na Hrvatsko gospodarstvo.

Prema podacima iznesenim u radu, vanjski šok koji je pogodio Hrvatsku dobio je na sinergiji zbog uzroka generiranih i akumuliranih tijekom dva desetljeća razvoja nacionalnog gospodarstva. Pokazalo se da korijeni istaknutih problema sežu mnogo prije svjetske ekonomske krize, koja ih je izvukla na površinu. Dosadašnje odgađanje rješavanja aktualnih problema domaćeg gospodarstva pogodovalo je međudjelovanju nastalih uzroka, što je rezultiralo nastankom kompleksnije krizne situacije. Oporavak Hrvatske je kaskao za zemljama u regiji. Primarno zbog prvotnog negiranja mogućeg utjecaja svjetske ekonomske krize na domaće gospodarstvo.

Kriza je snažno utjecala i na sustave poduzeća, ali i na okolicu poduzeća (kupci, bankovni sustav, država) i to u obliku koncentričnih a potom i preklapajućih valova. Započela je s problemima neplaćanja (kako u inozemstvu, tako i na domaćem tržištu), što je dovelo do pada prihoda i otežane reprodukcije poslovanja i rada. Istodobno, smanjeni tržišni udjeli sa svoje su strane dodatno doveli do problema nelikvidnosti, preko noći pretvarajući i „poduzeća-žrtve“ u nove uzročnike lanca neplaćanja, dovodeći time do privremenoga ukidanja tržišno-novčanih odnosa između poduzeća. Svi su ti momenti još jedan dokaz dubine i sveobuhvatnosti sadašnje gospodarske krize. Prvo, jedan dio poduzeća osjetio je udarce krize ponajprije kroz

zaustavljena ulaganja u istraživanje i razvoj poduzeća. Hrvatsko gospodarstvo funkcionira unutar granica proizvodnih mogućnosti – podzaposlenost resursa, tehnološki zaostatak

Svjesni činjenice da je hrvatsko tržište nedovoljno da bi obujam proizvodnje minimizirao troškove te maksimizirao profit, potrebno se orijentirati na izvoz. U razdoblju krize hrvatskog gospodarstva pa tako i svjetske gospodarske krize smanju je se inozemna potražnja. Osim smanjenja inozemne potražnje kao uzrok smanjene potražnje za domaćim proizvodima nalazimo u nedovoljnom ulaganju u istraživanje i razvoj proizvoda. Hrvatski proizvodi su zastarjeli i nekonkurentni na inozemnom tržištu. Ovaj problem možemo povezati i sa neusklađenost znanja i vještina radne snage s ponudom na tržištu rada. Kvalitetno obrazovanje kao osnova za veću razinu inovacija. Znanje, kao kapital budućnosti inducira veću važnost inovacija i obrazovanja kao ključnih komponenti u rastu i razvoju domaćeg gospodarstva. Uspješna izвозno orijentirana ekonomija bazira se na inovativnosti, što zahtijeva uspostavu mehanizma poticanja inovacijske aktivnosti, ali i uspostavu kvalitetnog obrazovnog sustava. To imponira usmjeravanje više sredstava u granu obrazovanja, poboljšanje obrazovne strukture, modernizaciju metoda obrazovnog sustava te nadzor ostvarenih rezultata. Ključni razlozi za tako „lošu“ poziciju su: niska razina opremljenosti rada kapitalom, niska razina udjela visokoobrazovane radne snage u ukupnom broju zaposlenika, izrazito niska ulaganja u inovacije i razvoj novih proizvoda i usluga (Industrijska strategija Republike Hrvatske 2014.-2020., Ministarstvo gospodarstva., str.324). Poduzeća su, zbog sve snažnije konkurencije i sve bolje informiranosti kupaca, prisiljena značajno promijeniti svoja strateška promišljanja. Ukoliko žele izgraditi održivu konkurentsku sposobnost i prednost na trenutnim, kao i na budućim tržištima, moraju iz temelja mijenjati i svoj način razmišljanja. U poslovnoj okolini na poduzeće nužno potrebno gledati kao na otvoreni dinamički sustav, koji vrši kontinuiranu i neprestanu interakciju sa svojom okolinom i čiji je lanac vrijednosti samo jedan mali dio ukupnog lanca vrijednosti, u kojem sudjeluju i dobavljači i kupci. poduzeća moraju biti spremna na stalne promjene, odnosno uspone i padove na svjetskim tržištima Jačanjem malog i srednjeg poduzetništva, poticanjem mladih poduzetnika, ulaganjem u obrazovni sustav bi trebali biti temelji za konkurentke prednosti, zdrav privredni sustav i razvitak cijelog gospodarstva. Prema tome, za uspješnost poslovanja tijekom gospodarske krize vlasnici i menadžeri moraju se usredotočiti na strategiju odnosa s potrošačima, na uvođenje novih proizvoda i na strategiju izlaska na nova tržišta, ali u skladu s ostalim strategijama, koje im, ovisno o kontekstu i percepciji vlastitih ne/mogućnosti, stoje na raspolaganju.

LITERATURA

1. Armingeon, K., Beyeler, M. (2004.): The OECD and European Welfare States. Cheltenham: Edward Elgar
2. Andabaka, A., Arčabić, V., Barić, V., Beg, M., Bogdan, Ž., Čavrak, V., Smolić, Š. (2016). Gospodarstvo Hrvatske. (A. Obadić & J. Tica, Eds.). Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Adizes, I. (2006.), Životni ciklusi tvrtke. Zagreb. MEP Consul
4. Attali, J. (2009.): Kriza a što poslije?, Meandar, Zagreb, 2009.
5. Baletić, Z., (2009.): “Kriza i antikrizna politika,” u: Kriza i okviri ekonomske politike, Zbornik radova, Razred za društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Hrvatske i Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, srpanj.
6. Baletić Z. (2009.): et.al., Kriza i okviri ekonomske politike, Zbornik radova, Zagreb,
7. Belkaid, A. (2008.): Pluća i slaba karika svjetske ekonomije, Le Monde Diplomatique 5/2008
8. Benolić, M. (2012.): „Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata“, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.g
9. Bokan, N., Grgurić, I., Lang, M.,(2012.): Utjecaj financijske krize i reakcija monetarne politike u Hrvatskoj, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2012.
10. Buble M.(2009.): Menadžment, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split
11. Collins, G., C., Devonna, A., M.(2002.): Izazovi menadžmenta u XXI. Stoljeću, prijevod, Mate, Zagreb
12. Chomsisengphet, S., Pennigton-Cross, A.(2006.) : The Evolution of the Supprime Mortgage Market, Federal Reserve Bank of St. Louis Review (january, february,n.88), St. Louis
13. Čengić, D. (2010.), Tipovi hrvatskih poduzetnika, strategije i percipirane granice rasta, Zagreb: Revija za sociologiju, vol. 40 (2010), 2: 185–210
14. Čengić, D. i sur. (2011.), Poduzeća i kriza 2011. Rezultati istraživanja. Zagreb: KAS, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
15. Domazet, T. (2010.) : Nova paradigma razvoja ekonomske politike, Zagreb, str. 8.
16. Državni zavod za statistiku: Statističke informacije 2010., Zagreb, 2010.

17. Državni zavod za statistiku: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2009., Zagreb, 2010.,
18. Felton, A., Reinhart, C. (2008.): Prva globalna finansijska kriza 21. stoljeća, Zagreb, Novum
19. Ferguson, N. (2009): Uspon novca, finansijska povijest svijeta; Zagreb, Naklada Ljevak
20. Grgić, M., Bilas, V. (2008.): Međunarodna Ekonomija, Lares plus d.o.o. za poslovne usluge.
21. Ghemawat, P. (2010.), Redefiniranje poslovne strategije. Zagreb: Mate
22. Hrvatska narodna banka: Analiza inozemne zaduženosti Republike Hrvatske, Zagreb, 2006.
23. Hrvatska narodna banka: Utjecaj finansijske krize i reakcije monetarne politike u Hrvatskoj, Zagreb, veljača 2010.
24. Jurčić, Lj. (2010.): "Finansijska kriza i fiskalna politika", Ekonomski pregled, br. 5-6, 2010.
25. Jurčić, L. (2009). Hrvatska: Velika transformacija (Uvodno izlaganje i poruke Savjetovanja). In 17. TRADICIONALNO OPATIJSKO SAVJETOVANJE HRVATSKIH EKONOMISTA (Opatija, 11.-13. studenoga 2009.) (pp. 738–753).
26. Jurčić, L. (2013). HRVATSKA - OPORAVAK ILI STAGNACIJA. Ekonomski Pregled, 64(6), 671–680.
27. Kesner-Škreb M. i Jović I. (2011.): Industrijska politika i državne potpore u Hrvatskoj, Zagreb, ožujak
28. Lannoo K., Levin M. (2004.): Securities Market Regulation in the EU, Ceps Research Report in Finance and Banking, May.
29. Lazibat, T., Kolaković, M. (2004.): Međunarodno poslovanje u uvjetima globalizacije, Sinergija, Zagreb, 2004
30. Majstorović, M. (2014). Suvremena ekonomska kriza i Hrvatska. Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet.
31. Mlikotić, S. (2009.): Globalna i finansijska kriza-uzroci, tijek i posljedice
32. Prga, I. (2006.): Stabilnost hrvatskog bankarskog sustava: Jesu li bankovne krize prošlost, Ekonomija, RiFIN, 13 (1), Zagreb, str.141-156
33. Skidelsky, R. (2011.) : Keynes - Povratak velikana, Algoritam, Zagreb
34. Stiglitz, J. (2010.) The Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis, New York, The New Press, 2010.

35. Šonje, V. (2010.), Financiranje malih i srednjih poduzeća u krizi. Zagreb: HUB Analize, br. 22, Hrvatska udruga banaka
36. UNDP Hrvatska (2009) : Utjecaj ekonomske krize na tržište rada, Zagreb
37. U.S. Congressional Oversight Panel for Economic Stabilization: Special Report on Regulatory Reform. Modernizing the American Financial Regulatory System: Recommendations for Improving Oversight, Protecting Consumers, and Ensuring Stability," Washington, D.C., 2009
38. Vedriš, M., Šimić, R., (2008.): Svjetska financijska kriza i njene hrvatske refleksije, Računovodstvo i financije, Zagreb, 2008.
39. Zandi, M.(2009.): Financijski šok, Mate, Zagreb, 2009
40. Zelenika, R., (2000): Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, Ekonomski fakultet Rijeka

INTERNET IZVORI:

1. US Treasury (2016.) Monthly Statement of the Public Debt of the United States , (Dostupno na: <http://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/mspd/2012/opdm012012.pdf>), kolovoz, 2016.
2. Babić Mate (2008.) : Financijske spekulacije i ekonomska kriza,(dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=48258)
3. Foreign Affairs (2008.) : The Great Crash – Roger C.Altman. (dostupno na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2009-01-01/great-crash-2008>), kolovoz, 2016.
4. Domazet Tihomir (2010.) : Nova paradigma razvoja ekonomske politike, Zagreb, rujan 2010. (dostupno na: <http://www.scribd.com/doc/64866077/HDE>)
5. BBC (2016): Credit crunch to downturn, (dostupno na:<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7521250.stm>), kolovoz, 2016.
6. Paul Krugma: The Hijacked Crisis, The New York times, 11.08.2011. (dostupno na: <http://www.nytimes.com/2011/08/12/opinion/the-hijacked-crisis.html?ref=paulkrugman>)

7. Global Development Finance: Charting a Global Recovery (2009)
http://siteresources.worldbank.org/INTGDF2009/Resources/gdf_combined_web.pdf,
(02. 08. 2009.), str. 1.
8. Trend kretanja industrijske proizvodnje u Hrvatskoj (2014.) Online:
<http://www.poslovni-info.eu/sadrzaj/gospodarstvo-rh7trend-kretanja-industrijske-proizvodnje-u-hrvatskoj/#sthash.lpSxIv1G.dpuf> (13.08.2014.)
9. Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata. URL. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=144609
10. Suvremena ekonomska kriza i izazovi javnog upravljanja.
URL. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=99394
11. Rezistentnost priljeva kapitala u uvjetima globalne financijske krize: slučaj europskih tranzicijskih zemalja. URL. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=105375
12. Izlazak iz krize? O stanju discipline kao temelju transformacije i razvoja. URL. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=72851
13. pojam ekonomske krize - Wwww.Enciklopedija.Hr. (n.d.). Retrieved from
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34894>
14. Hrvatski zavod za zapošljavanje, [www.hzz](http://www.hzz.hr)
15. Mladen Vedriš: Ekonomski rast i strukturne reforme EKONOMIJA/ECONOMICS, 20 (1) str. 183 - 216 (2013) www.rifin.com
16. Godišnji izvještaj o konkurentnosti Hrvatske 2004., radni materijal, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, svibanj 2005. Godine, www.weforum.org
17. Gfk-Centar za istraživanje tržišta d.o.o. Zagreb, www.gfk.hr

POPIS TABLICA

Broj	Naslov
Tablica 1.	Tablica 1. Prosječne posljedice 18 bankovnih (financijskih) kriza u razvijenim zemljama od 1945. do 2008. godine
Tablica 2	Kretanje stope rasta realnog BDP-a odabranih zemalja
Tablica 3	Kretanje stope rasta realnog BDP-a odabranih država
Tablica 4	Kretanje broja poduzetnika i broja zaposlenih od 2002. do 2009. godine (N, %)
Tablica 5	Broj zaposlenih
Tablica 7	Sektorski elementi izvozne konkurentnosti Hrvatske

POPIS GRAFOVA

Broj	Naslov
Graf 1	Izravna strana ulaganja u Republiku Hrvatsku 2000.-2011.godine u mil eura
Graf 2	Izdavanja za istraživanje i razvoj od 1999. do 2010

POPIS SLIKA

Broj	Naslov
Slika 1	stopa nezaposlenosti 2008.-2012.
Slika 2	Doprinos domaće i inozemne potražnje realnom rastu BDP-a
Slika 3	Industrijska proizvodnja i robni izvoz odabranih zemalja tijekom 2011.
Slika 4	Ulaganje u istraživanje i razvoj (input) i broj patenata (output)

SAŽETAK

U ovom radu pod nazivom Mikroekonomski uzroci krize hrvatskog gospodarstva, proučava se kriza koja je 2008. godine potresla svijet, a 2009. godine stigla u Hrvatsku. Analiziraju se glavni uvjeti za nastanak globalne krize, kako se kriza razvijala te koje su posljedice nastale za nacionalna gospodarstva. Detaljno se objašnjava nastanak krize hipotekarnih kredita te utjecaj iste na stanje svjetske ekonomije, kako se kriza prelila na gospodarstva europskih zemalja. U trećoj tematskoj jedinici ovog rada se obrađuje i utjecaj krize na Republiku Hrvatsku i uočavanju se strukturne pogreške iz prošlosti koji su od recesije napravili sedam godina dugu depresiju. Stvorena kriza na globalnoj razini, pred Hrvatsku postavlja veliki izazov. Hipoteza ovog rada zauzima stajalište kako je svjetska ekonomska kriza tek malim dijelom utjecala na nacionalno gospodarstvo te da se ključni faktori postojećeg stanja moraju potražiti u uzrocima generiranim i zapostavljenim od vremena osamostaljenja Republike Hrvatske. Analiziraju se postojeći problemi i njihovi uzroci proizašli iz tranzicije, ratnih razaranja, privatizacije, skupa zaduživanja na domaćem tržištu, padu izvozne potražnje kroz makroekonomske pokazatelje. Ključni razlozi za tako „lošu“ poziciju su: niska razina opremljenosti rada kapitalom, niska razina udjela visokoobrazovane radne snage u ukupnom broju zaposlenika, izrazito niska ulaganja u inovacije i razvoj novih proizvoda i usluga.

Promatrajući mikroekonomske čimbenike krize: veličinu tržišta, ulaganja u proizvode, istraživanja i razvoj, obrazovnu strukturu. Postavlja se pitanje je li veličina hrvatskog tržišta dostatna da se posluje efikasno? Kako proizvoditi konkurentne proizvode bez ulaganja u istraživanje i razvoj? Te kako ulagati u istraživanje i razvoj sa neusklađenim vještinama obrazovne strukture i vještinama koje tržište traži. Sinergijski učinak makroekonomskih i mikroekonomskih čimbenika dovedo je hrvatsko nacionalno gospodarstvo na dug oporavak od depresije i recesije.

Ključne riječi: kriza, mikroekonomski uzroci, veličina tržišta, obrazovna struktura

SUMMARY

In this work, entitled *Microeconomic causes of the crisis of the Croatian economy*, examines the crisis that shocked the world in 2008, and in 2009 arrived in Croatia. It analyzes the main conditions for the emergence of the global crisis, and what are the consequences for the national economy. Explaining the emergence of the crisis of mortgage loans and the impact on the state of the world economy, as the crisis spilled over to the economies of European countries. The third thematic unit of this work deals with the impact of the crisis on Croatia and recognizing the main mistakes of the past that have made the recession seven years long depression. Created a crisis at the global level, sets a major challenge to Croatia. The hypothesis of this work takes the view that the world economic crisis is only a small part of the impact on the national economy and the key factors of the current situation must look at the causes generated and neglected since the time of Croatian independence till now. It analyzes the existing problems and their causes resulting from the transition, war, privatization, expensive borrowing on the domestic market, the decline in export demand through macroeconomic indicators. Key reasons for such a "bad" position are: low level of equipment working capital, low share of highly-skilled labor in the total number of employees, extremely low investment in innovation and development of new products and services.

Looking mikroekonomnske factors crisis: market size, investments in products, R & D, education structure. The question is whether the size of the Croatian market is sufficient to operate efficiently? How to produce competitive products without investing in research and development? And to invest in research and development with inconsistent skills education structure and the skills that the market demands. Synergistic effect of macroeconomic and microeconomic factors brought the Croatian national economy in the long recovery from depression and recession.

Key words: crisis, microeconomics causes, market size, educational structure